

Bengt Åhsberg

Svensk-tyska studentförbindelser 1932–1939

1

I 1930-talets samhällsdebatt hade ställningstagandet till de totalitära ideologierna fascism och nazism en framträdande plats, varvid också inställningen till demokrati och diktatur framgick. Inom det politiska etablissemanget, inom samfund och organisationer av olika slag hade man i skilda sammanhang att ta ställning till dessa frågor. I samband härmed kom också förhållandet till Nazityskland i fokus. Under lång tid hade Tyskland haft ett stort inflytande på svenskt samhällsliv, inte minst inom forskning och utbildning, och förbindelserna med Tyskland var av tradition livliga.

Hur förhöll man sig då inom studentvärlden till Tyskland efter det nazistiska maktövertagandet 1933? Vad gäller Lund har Sverker Oredsson i *Lunds universitet under andra världskriget* undersökt opinionen bland såväl lärare som studenter. Han behandlar också förkrigsåren från och med *die Machtübernahme*. En av hans slutsatser är att ”det fanns flera kända utslag av pronazism i Lund än vid andra lärosäten”.¹ En liknande undersökning om uppsalastudenterna, fast i mindre format, har gjorts av Svante Nycander i en uppsats ”Uppsalastudenterna 1930–1945” i boken *Världen i Uppsalaperspektiv*. Hans slutsats är att nazismen i Uppsala ”var svag på gränsen till betydelselös [...] Det var mer än en gradskillnad mot Lund, både bland professorer och studenter”.² Denna slutsats har Oredsson ifrågasatt i en recension i *Scandia* av nämnda verk.³

I denna uppsats är intresset fokuserat på Sveriges förenade studentkårer, SFS, och dess förhållande till den tyska studentvärlden, efter det att nationalsocialisterna övertagit ledningen i de tyska studentorganisationerna. Att framställningen är inriktad på SFS beror på att de internationella studentpolitiska frågorna huvudsakligen handlades av denna organisation. I sammanhanget kan nämnas att Uppsala studentkår 1936 avskaffade det interakademiska utskottet med motiveringen att de internationella förbindelserna sköttes av SFS.⁴

BENGT ÅHSBERG

Sedan ett halvt århundrade tillbaka var svenskt samhällsliv inom olika samhällsområden utsatt för tysk påverkan. Inte minst inom forskning och utbildning var det tyska inflytandet stort. Det tyska språket dominerade helt inom den högre utbildningen och studieresor inom de olika ämnesområdena gick huvudsakligen till Tyskland. Denna starka bindning till Tyskland gällde under hela mellankrigstiden. Goda och livliga relationer med den tyska studentvärlden var därför en självklarhet för de svenska studenterna. Förändrades denna inställning efter nazisternas maktövertagande? En uppfattning om detta kan man få genom att följa SFS:s agerande med utgångspunkt från medlemskapet i den internationella studentorganisationen International Student Service, ISS, där förhållandet till de tyska studenterna var förenat med komplikationer, men också genom att studera relationerna mellan SFS och den tyska studentorganisationen Deutsche Studentenschaft, D.St., som redan 1931, två år före *die Machtübernahme* hade nazistisk ledning. Av betydelse i sammanhanget är också SFS:s ambition att medla i uppkomna konflikter. Under 1920-talet, då SFS var medlem av den internationella studentorganisationen Confédération Internationale des Étudiants, CIE, även kallad studentinternationalen, strävade man efter att uppnå försoning mellan de forna krigförande länderna från första världskriget och få med de, sedan CIE:s grundande, uteslutna tyska studenterna i det internationella studentsamarbetet. Inställningen till Tyskland och till de tyska studenterna och hur de skulle behandlas dominerade den internationella studentdebatten under 1920-talet. För de svenska studenterna var detta en viktig fråga och den svenska utrikespolitiska studentdebatten rörde sig huvudsakligen härom. På grund av missnöje med studentinternationalens organisatoriska brister och de, trots CIE:s deklarerade opolitiska hållning, allt oftare politiska grälen, utträdde emellertid SFS, 1931, tillsammans med några andra under första världskriget neutrala stater.⁵

Även under 1930-talet var relationerna till de tyska studenterna en fråga som tilldrog sig stor uppmärksamhet inom SFS, och även nu iklädde sig SFS rollen som medlare. Liksom tidigare var det i en konflikt där Tyskland var inblandad part. Det handlade om en schism mellan ISS och den tyska ISS-kommittén, där på grund av omständigheter som framgår nedan förbindelserna mellan ISS och Tyskland var avbrutna.

En annan utgångspunkt är SFS:s strävan att undvika politiska ställningstaganden, det som under 1950-talet kom att benämnas student-as-such-principen, en vägledande princip för SFS alltsedan dess tillkomst, 1921, och som innebär, att man enbart skall syssla med frågor med anknytning till det intresse, som föranlett bildandet av ifrågakvarande organi-

sation.⁶ Hävdandet av denna princip, som inte var oproblematisk, då det kunde vara svårt att undgå att konfronteras med politiskt laddade frågor, grundade sig naturligtvis på att man som facklig studentorganisation, där medlemskap var obligatoriskt, hade att företräda alla studenter oavsett politisk tillhörighet. Men det ligger också nära till hands att koppla avståndstagandet från politik till ett elitistiskt bildningsideal med rötter i tysk universitetstradition grundat på vetenskaplig kunskap och akademisk bildning. Utifrån ett sådant ideal såg studenterna sig som de främsta bärarna av bildning och kultur. Därmed markerade man sin ställning mot samhället i övrigt. Detta synsätt kunde också inkludera en skeptisk inställning till politik, särskilt påtaglig efter parlamentarismens genombrott och den allmänna rösträttens införande. Politik förknippades med partipolitik, partikäbbel och massvälde, vilket skall ses i samband med den ambivalenta hållning till demokrati och parlamentarism, som utmärkte konservatismen under 1920- och 1930-talen, och vars värderingar majoriteten av trettioalets studenter omfattade. De utgjorde en relativt liten grupp av befolkningen, rekryterad från främst över- och medelklass. De var elitistiskt självmotvetna, hade huvudsakligen borgerlig bakgrund och borgerliga värderingar. De befann sig så att säga i en yngre fas av medelklasslivet. Man var mer eller mindre präglad av rådande attityder och föreställningar, som i varierande grad utmärkte dessa samhällsgrupper vid denna tid. Det kunde röra sig om sekelgammal tysksympati, rastänkande, antisemitism, kommunistkräck samt misstro mot demokrati och parlamentarism. Det skall emellertid framhållas att, även om majoriteten av studenterna var konservativt orienterade, fanns det en inte obetydlig minoritet av vänstersympatiserande studenter med liberala och socialistiska ideal.

Oviljan att befatta sig med politik kan möjligen förklara att det i kontakterna med de tyska studenterna sällan förekom några avståndstaganden från våldsdyrkan, brutalitet och andra motbudande inslag i den nazistiska ideologin. Å andra sida finns uttalanden, som tyder på att man betraktade nationalsocialismen som en ideologi i paritet med andra politiska åskådningar, om vilken man hade att bilda sig en personlig uppfattning. Som framgår av framställningen präglas synen på Nazityskland i inte ringa grad av förståelse och acceptans.

2

Utträdet ur CIE innebar inte att de internationella kontakterna upphörde. Det framhölls inom SFS:s styrelse vid olika tillfällen att man måste undvika internationell isolering. Ett av de alternativ som då stod till buds

BENGT ÅHSBERG

var ett återinträde i CIE. Den möjligheten hölls också öppen, men det fastslogs att det endast kunde bli aktuellt, om de rådande missförhållandena eliminerades, och en reformering av organisationen kom till stånd. Under hela 1930-talet intogs därför en avvaktande hållning till CIE.

Ett annat alternativ var att ansluta sig till ISS. Organisationens ursprungliga namn var European Student Relief. Den hade bildats på initiativ av Kristliga studentvärldsförbundet, en internationell ekumenisk organisation för protestantiska och ortodoxa studenter och akademiker, grundad 1895 i Vadstena, vars syfte var att avhjälpa nöden bland studenterna, särskilt i Centraleuropa, efter första världskrigets slut. Hjälpverksamheten utsträcktes efter hand till allt fler länder och organisationen, som tidigare haft formen av en insamlingskommitté, fick en allt fastare form. 1925 ändrades namnet till International Student Service, ISS, men man tillhörde fortfarande Kristliga studentvärldsförbundet. Efter 1930 blev ISS en självständig organisation, skild från studentvärldsförbundet. Den såg som sin uppgift att ”främja alla strävanden att utveckla universitet och högre läroanstalter till verkliga centra för nationell kultur i nära anknytning till den moderna världens internationella ekonomiska och sociala förhållanden”. Detta syfte försökte man fullfölja utan hänsynstagande till ras, nationalitet, politisk eller religiös åskådning.⁷

Till skillnad från CIE, där medlemskap grundades på statsprincipen, vilket var det formella skälet till att Tyskland hade nekats inträde, då dess studentunion D.St. även omfattade studenterna i Österrike, Danzig och Sudetområdet, samarbetade ISS med alla studenter, som hyste intresse för och insåg värdet av internationellt studentsamarbete. Fullvärdigt medlemskap byggde på representation via nationella kommittéer, där olika studentintressen kom till uttryck, men man kunde också deltaga som enskild student eller som studentgrupp i ISS-konferenser och i andra av organisationens internationella sammankomster. En enskild organisation kunde vara korresponderande medlem. Man deltog emellertid inte som officiell representant för sitt land med uppgift att bevaka dess intressen, utan endast som student med intresse för studentfackliga frågor.

ISS:s organisation var uppbyggd på följande sätt. Alla beslut fattades av Assemblyn, som kunde bestå av 12–24 medlemmar, representerande de deltagande länderna. Arbetet vid konferenserna bedrevs i fyra kommissioner. Den första arbetade med allmänna universitetsproblem och ISS:s publikationer, den andra hade att behandla studenternas självhjälporganisationer och studentsociala verksamheter. Den mottog rapporter från de olika länderna om studentrestauranger, studenthem, kreditkassor och studentsjukvård. Ett viktigt inslag i denna verksamhet var att anordna konfe-

renser för diskussioner mellan framförallt politiskt motsatta länders studenter för att därigenom öka förutsättningarna för mellanfolklig förståelse. Den fjärde kommissionen sysslade med hjälp åt nödlidande studenter. Efter nazisternas maktövertagande i Tyskland och sedan i Österrike, var verksamheten främst inriktad på hjälp åt tyska och österrikiska studenter, i första hand judar, vilka på grund av den förföljelse de var utsatta för, tvingats fly från sina hemländer.

Det viktigaste arbetet vid de årliga kongresserna var att planera den framtida verksamheten. Det gick så till att deltagarna i konferensens slutskede efter föredrag och diskussioner för klarläggande av studenternas och utbildningens villkor i olika länder, fördelades på tre grupper att med ansvar för var sitt område utarbeta ett arbetsprogram för det kommande året. Det kulturella samarbetet kunde ta sig uttryck i att man sammanförde studenter från länder, som stått eller står i viss motsättning till varandra, till konferenser och seminarier. Bland annat planerades under 1932 en konferens mellan tyska, franska och engelska studenter, en annan mellan engelska och irländska.⁸

Sedan det blivit känt att Nederländerna och Danmark hade för avsikt att sända representanter till ISS:s årliga konferens i Brno i Tjeckoslovakien sommaren 1932, ansåg man inom SFS:s styrelse, att det var viktigt att även Sverige blev representerat där. Därigenom skulle man få tillfälle att närmare lära känna organisationen, som dittills varit så gott som okänd för de svenska studenterna. Man beslutade därför att SFS:s nyvalde ordförande Malte Ragnarsson, Lunds studentkår, skulle företräda SFS i Brno.⁹ Följande länder och nationalunioner förutom Sverige var representerade i Brno: Australien, Bulgarien, Canada, Danmark, Storbritannien, Frankrike, Nederländerna, Irland, Italien, Indien, Jugoslavien, Kina, Schweiz, Skottland, Sydafrika, Tjeckoslovakien, Tyskland, Ungern, USA, Wales och Österrike. Även företrädare för CIE deltog i konferensen. Av de samtal Ragnarsson hade med dessa fick han intrycket att CIE, trots intentioner att reformera organisationen, var stadd i upplösning. Det talades nämligen om att den för reseverksamheten ansvariga III:e kommissionen, som administrerades av den engelska nationalunionen, skulle omorganiseras och avskiljas från CIE och bli självständig. Av CIE:s alla aktiviteter var III:e kommissionens verksamhet den mest omfattande och ansågs fungera bäst. Då den övriga verksamheten bäst hanterades inom ISS, fanns, menade Ragnarsson, inte mycket kvar att ägna sig åt för CIE. Ett återinträde i CIE under rådande omständigheter ställde han sig därför ytterst tveksam till. Däremot ansåg han att ISS som organisation var värd att stödja, och som Sverige kunde dra nytta av. Visserligen diskuterades också inom ISS

BENGT ÅHSBERG

politiska spörsmål, men i motsats till vad som var fallet inom CIE rörde det sig, framhöll Ragnarsson, inte om att driva igenom ett beslut i den ena eller den andra riktningen med politiskt uppslitande gräl som följd, utan här handlade det i stället om att analysera och diskutera problemen.¹⁰

För att man på kårorterna skulle få information om ISS och dess verksamhet föreslog Ragnarsson, att organisationens generalsekreterare, dr Walter Kotschnig, skulle inbjudas att besöka Sverige för att informera om ISS,¹¹ vilket man inom SFS:s styrelse ställde sig positiv till. Då man inte kunde komma överens om en lämplig tidpunkt för besöket blev hans planerade resa till Sverige emellertid inte av. SFS hade emellertid via korrespondens haft omfattande kontakter med ISS, och då det ansågs viktigt att upprätthålla kontakten med organisationen – man ansåg den som en av de ”mest ansvarskännande” bland internationella studentsammanslutningar – beslöt man att skicka en representant till 1933 års ISS-kongress, som var förlagd till klostret Ettal i Bayern. Harry Johansson, tillhörande Lunds studentkår och sedan 1933 SFS:s ordförande, utsågs till detta uppdrag.¹² Delar av konferensen, det gällde behandlingen av de organisatoriska frågorna, förflyttades emellertid till Luziensteig i Schweiz, medan föredragen med efterföljande diskussioner genomfördes i Ettal. Anledningen till denna förändring var, att sedan Tyskland fått en nationalsocialistisk regering, innebar det svårigheter att i Tyskland diskutera frågor som hjälp åt tyska studenter, vilka av den nazistiska regimen hindrades att fortsätta sina studier. Det handlade främst om tysk-judiska studenter. I Ettal var Heinrich Himmler, Ernst Röhm och andra nationalsocialistiska koryféer närvarande. Det gjorde ett sällsamt intryck att på talarstolen först se klostrets åldrige och böjde abboten ”med sitt finskurna förändligade ansikte och efter honom den pussige rödbrusige Röhm”, skriver Harry Johansson i sin skildring av SFS under 1930-talet. Diskussionen var emellertid fri. Men, framhåller han, konferensen var förmodligen den sista i Tyskland före andra världskrigets slut, där en judisk student, visserligen en utlänning, öppet kunde förklara att han var kommunist.¹³

Vid SFS:s styrelsemöte, i oktober 1933, behandlades en inbjudan från ISS om att ansluta sig till organisationen som korresponderande medlem. För fullvärdigt medlemskap krävdes som framgått anslutning via en nationell kommitté. I inbjudan framhölls att man såg fram emot ett samarbete, som förutsattes bli värdefullt, då de svenska studentkårerna i likhet med ISS ansågs besjälade av principen om positiv neutralitet,¹⁴ en princip som låg till grund för de särskilda konferenser som ISS på neutral grund arrangerade, där framförallt politiskt motsatta länders studenter i personlig kontakt med varandra kunde träffas och ventilera sina olika stånd-

punkter i en fredlig miljö, skild från fördomar av olika slag och utan påverkan av som det hette skrämmande nationalistiska opinionsyttringar.¹⁵ SFS:s beslut blev ett enhälligt ja till anslutning.¹⁶

Även vid 1934 års ISS:s konferens i Bouffémont i Frankrike den 27/7–3/8 representerades SFS av Harry Johansson. Vid denna sammankomst deltog inga tyskar. ISS hade nämligen tills vidare brutit förbindelserna med Tyskland. Beslutet hade tagits av ISS:s ledning. Anledningen var att en tysk ISS-ledare, dr Friedrich Beck hade blivit mördad i München i samband med de långa knivarnas natt den 30 juni 1934, då de främsta ledarna inom Sturmabteilung, SA, likviderades. Mordet väckte stort uppseende och förstämning inom studentvärlden, då Beck åtnjöt stort anseende och respekt för mångårigt arbete och stort engagemang inom ISS. Han hade varit huvudansvarig för arrangemanget av den ovan nämnda kongressen i Ettal. Politiskt inrymdes Beck enligt Harry Johansson i det katolska centrumspartiets vänsterflygel.¹⁷ Suspenderingen gällde de tyska studentorganisationer som direkt eller indirekt understöddes av den tyska regeringen.¹⁸ Från tysk sida protesterades våldsamt mot åtgärden. Den ansågs rättsligt ogiltig och betraktades som en inblandning i tysk inrikespolitik. Man talade om maktmissbruk och om politisering av ISS.¹⁹

Huruvida mordet på Beck hade samband med uppgörelsen med SA går inte att fastställa, då uppgifterna är motstridiga. Den tyska officiella inställningen framgår av ett svar på en förfrågan till den tyska legationen i Stockholm från professor Nils Herlitz om vad som hänt Beck, om han blivit mördad, eller om han straffats för något brott. Herlitz var ordförande i Stockholms studentsångarförbund, som på initiativ av Friedrich Beck i juni månad hade genomfört en konsertresa genom Tyskland och därvid kommit i personlig kontakt med denne, om vilken det heter att han genom ”sina omsorger, sin älskvärdhet och icke minst genom sin framgångsrika strävan, att i vår krets skapa förståelse för det nya Tyskland”, tillvunnit sig stora sympatier.²⁰ Yttrandet tyder på att Beck lojalt anpassat sig till den nazistiska regimen. Av döma av Herlitz uttalande var han också framgångsrik i sin ambition att ”skapa förståelse” bland de gästande studentsångarna för det nationalsocialistiska Tyskland. Jordmånen torde också ha varit god för en sådan propaganda. Inom universitets- och högskolekretsar i Sverige var man mån om att även efter *Machtübernahme* utveckla och slå vakt om de sedan lång tid tillbaka livliga relationerna med Tyskland.

I det tyska svaret fastslås att Beck hade arkebuserats, då han gjort sig skyldig till landsförräderi. Han hade, uppgavs det, sedan en längre tid haft hemliga politiska förbindelser med Röhm och hans högförrådiska krets

BENGT ÅHSBERG

och hade inte bara varit invigd i planeringen av en påstådd revolt utan också i hög grad tagit del i förberedelserna och även varit dess inspiratör.²¹ Enligt Herman Kappner, tysk medborgare, som vistats i Sverige under flera perioder alltifrån slutet av 1920-talet och gift med en svenska, hade emellertid arkebuseringen av Friedrich Beck inget samband med utrensningen av vad han kallar "SA-ledarnas myteri". Någon annan förklaring ger han dock inte.

Om Kappner finns en hel del att säga. Som framgår av Åke Thulstrups bok *Med lock och pock. Tyska försök att påverka svensk opinion 1933–45*, hade Kappner en viktig roll i den av Hitler-regimen regisserade propagandaoffensiven mot Sverige inom olika områden för att påverka svensk opinion till förmån för den nazistiska nyordningen. Efter att ha avlagt lärarexamen och tagit doktorsgraden vid universitetet i Jena kom han 1933 till Lund som D.St:s stipendiat för att studera skolväsendet och kulturen i Sverige. I september 1933 förordnades Kappner till språkassistent i tyska språket av skolöverstyrelsen. Sin språkundervisning meddelade han under överinseende av respektive rektor och lärare vid olika läroverk i riket. 1934 utnämndes han till chef för den svenska filialen av Deutscher Akademischer Austauschdienst, DAAD, vars uppgift var att verka för utbyte av akademiska lärare mellan tyska och utländska universitet. Sedan 1934 hade Kappner ställningen som en slags inofficiell kulturchef, vilket innebär att den tyska legationen i Stockholm fick för vana att remittera uppkommande ärenden i kultur och ungdomsfrågor till honom. Han hade omfattande förbindelser med Nordische Gesellschaft, bildat 1921, men från och med våren 1933 nazistkontrollerat och ställt under Alfred Rosenbergs ledning samt med Reichjugendführung, en institution, som hade fått nazistregimens uppdrag att övervaka och reglera den tyska ungdomens kontakter med utlänningar. Han underhöll även kontakter med svensk-tyska föreningar och tyska sammanslutningar på olika orter och bistod med föredrag och musikaliska arrangemang. I sin verksamhet var han synnerligen ambitiös och följde noggrant tendenserna på de pedagogiska och kulturella områdena. Han iakttog också noga vad som tilldrog sig inom politiken och på opinionsbildningens område. Sina iakttagelser rapporterade han till DAAD:s ledning.²² 1939 blev han legationsssekreterare vid tyska ambassaden i Stockholm och ställdes 1940 i spetsen för den nyuppriktade kulturavdelningen. 1941 fick han emellertid lämna sin chefsposition och placerades vid den tyska informationscentralen, där han hade en underordnad ställning. Thulstrup anser det troligt att detta berodde på att man ställde hans lojalitet i tvivelsmål på grund av hans svenska orientering.²³

Kappners nationalsocialistiska sympatier yttrar sig i den livliga korrespondensen med Harry Johansson, vilken även visar att de hade en nära vänskaplig relation, trots att de som Kappner uttryckte det, hade skilda politiska uppfattningar. Han säger också om utrensningen och avrättningen av SA-ledarna, att han upplevde denna händelse som att det tyska folket under dessa dagar befriats ”von einem radikalistischen Druck”.²⁴ Medlem i nazistpartiet blev han emellertid först 1937.²⁵ 1944 bröt han med Hitler-regimen. Bakgrunden var, enligt vad Kappner själv uppgivit, att han i oktober 1944 kallats till Berlin, men ej åttlytt ordern, eftersom han visste att han misstänktes för samverkan med 20 juli-männen, dvs. de som stod bakom attentatet mot Hitler.²⁶ Möjligen kan misstankarna ha samband med hans nära vänskap med Harry Johansson, som hade en framträdande position inom Sigtunagruppen, som med sina åtta medlemmar var en av huvudaktörerna i den tyska motståndsrörelsens kontakter med Sverige under andra världskriget.²⁷

Han frånträdde sin tjänst vid tyska ambassaden och lämnade in en ansökan om flyktingpass för att kunna erhålla uppehållstillstånd i Sverige. I augusti 1945 meddelades han emellertid att hans ansökan avslagits och att han skulle utvisas, men på grund av självmordsförsök och efterföljande sjukhusvistelse kunde utvisningen inte verkställas. Genom sina kontakter med berörda myndigheter lyckades dock Kappners maka, Vega Kappner, utverka att utvisningsbeslutet upphävdes.²⁸ 1956 fick Hermann Kappner svenskt medborgarskap och i början av 1960-talet började hans andra karriär. Han utnämndes till lektor i tyska vid högre allmänna läroverket i Kristinehamn, en tjänst som han förenade med ett förordnande av Skolöverstyrelsen som assistent/konsulent i tyska språket, vilket således innebar att Kappner återupptog sin tidigare verksamhet inom svenskt skolväsen.²⁹

Förutom Åke Thulstrup har Birgitta Almgren i *Illusion und Wirklichkeit. Individuelle und kollektive Denkmuster in nationalsozialistischer Kulturpolitik und Germanistik in Schweden 1928–1945*, behandlat Herman Kappner och hans verksamhet inom ramen för de tysk-svenska kulturella förbindelserna under den nazistiska epoken. Hon ifrågasätter Thulstrups beskrivning av Kappners aktiviteter och menar att denne varit okritisk i sin analys, då han främst utgått från Kappners egna redogörelser för sin verksamhet. Almgren menar också att Thulstrup genom sina samtal med Kappner låtit sig påverkas av denne. Sammantaget har Kappner, anser hon, framställts i en alltför positiv dager.³⁰ En intressant bild av Kappner ger Wilhelm Scharp, vilket kommer till uttryck i ett brev från denne till Åke Thulstrup, där han tackar för boken. Av brevet framgår att Scharp intervjuats och använts som källa för Thulstrups framställning. Scharp

BENGT ÅHSBERG

ställer sig minst sagt frågande till Thulstrups positiva syn på Kappner och göranden. I brevet heter det bl.a.:

Att jag inte förr tackat för Din vänlighet att sända mig boken i dess definitiva skick beror huvudsakligen på att de ändringar och tillägg, som tillkommit sedan den ”store gråtaren K” gripit in i handlingen uppenbarligen innebär, att Du sätter hans trovärdighet högre än min, ja högre än de dokumentariska vittnesbörd, som Du själv haft i Dina händer. Om jag inte själv hade upplevt hans förmåga att dupera och ”filma” (för att tala fotbolls- och ishockeyslang), skulle jag stå inför en gåta.³¹

Att Kappner bedrev ett skickligt dubbelspel framgår av Almgrens framställning. Samtidigt med sin verksamhet som av skolöverstyrelsen förordnad assistent i tyska språket, stod han i den nazistiska regimens tjänst och rapporterade regelbundet till Auswärtiges Amt om svenska förhållanden. Det rörde sig bl.a. om registrering av tyskfientliga personer i Sverige och om vilka svenska företag som ägdes av judar. Genom sin anställning på skolöverstyrelsen kunde han kartlägga det svenska skol- och universitetsväsendet och rapportera om svenska nyckelpersoners politiska inställning. Kappner var så att säga Nazitysklands ögon och öron i Sverige. Av Kappners korrespondens framgår också att han kände en växande rädsla för att hans dubbelspel skulle avslöjas av de svenska myndigheterna och han framhöll ständigt för sina tyska uppdragsgivare hur viktigt det var att sekretessen bevarades.³²

Almgren pekar också på Kappners användning av den antisemitiska diskursens negativa nyckelord vid angrepp på judiska emigranter, verk samma vid universitet och högskolor i Norden. De betraktades som fiender och försågs med allsköns undermåliga egenskaper. Genom sitt pråliga väsen lyckas de alltid sprida sitt gift, skrev Kappner i en av sina redogörelser, associerande till myten om en judisk världssammansvärjning.³³

Kappners aktiviteter i Sverige var också föremål för den svenska säkerhetspolisens intresse. Till och från inkallades han för att redogöra för sina förehavanden, då man misstänkte att han sysslade med otillåten politisk propaganda. Vad gällde hans verksamhet som språkassistent i tyska fritogs han av sin arbetsgivare från alla beskyllningar om bedrivande av politisk agitation. Karl Kärre, undervisningsråd vid Skolöverstyrelsen, intygade Kappners fullständiga objektivitet i sin undervisning.³⁴

Vid ISS-kongressen 1934 godkändes beslutet att avbryta förbindelserna med tyskarna, men samtidigt hade det övervägande antalet delegater yrkat på att de skulle återupptas. Därför hade en inbjudan riktats till den

tyska ISS-kommittén att delta vid sammanträdena under kongressens sista dagar, men denna inbjudan hade avböjts. För att hitta en öppning i den fastlåsta positionen hade Harry Johansson föreslagit att tyskarna tillsammans med representanter för ISS skulle inbjudas till en konferens i ett neutralt land.³⁵ Ursprungligen torde det emellertid ha varit Kappner som hade agerat i ärendet. I ett brev till Harry Johansson, daterat den 22 juli, där han också anklagade vissa länder inom ISS för att alltsedan 1933 ha intagit en tyskfientlig hållning, vädjade han till Harry Johansson att denne utifrån sin "schwedisches Gerechtigkeitsgefühl" och sin "Audiatur et altera pars"-inställning ("Man höre även andra parten", rättsregel uttryckt redan i den attiska domareden) skulle försöka medla i konflikten. Som renommerad studentpolitiker från ett neutralt land och väl förtrogen med den internationella studentpolitiken ansåg Kappner, att denne skulle kunna utöva ett avgörande inflytande.³⁶

Harry Johanssons roll som medlare accepterades av ISS:s Assembly, och vid ett besök i Berlin några veckor senare fick han också tyskarna att gå med på att låta sig representeras vid en sådan sammankomst. Från hans förhandlingar med en tysk delegation, tio man stark, finns en utförlig och detaljerad rapport ställd till holländaren D.J. Cramer, som tillsammans med Harry Johansson stod som inbjudare. Av rapporten framgår att flera av de tyska delegaterna inte endast företrädde studenterna, utan också på ett eller annat sätt var knutna till nazistpartiet.

För att bistå Harry Johansson hade Kappner rest till Berlin för att förbereda och underlätta kontakterna med de tyska studentledarna. Han var också närvarande vid överläggningarna. På en förfrågan om vilken inställning Harry Johansson hade till beslutet att avbryta förbindelserna med Tyskland, framhöll denne den bestörtning och upprördhet Friedrich Becks död hade föranlett. Någon tillfredställande förklaring hade heller inte getts från tysk sida om omständigheterna kring hans död. Enligt ett meddelande hade Beck gjort sig skyldig till högförräderi, ett brott som av sammanhanget att döma varit föremål för ett särskilt domstolsförfarande. Enligt en annan uppgift skulle fallet Beck handhåfts av det ordinarie domstolsförfarandet. Vad gällde tyskarnas bestridande av giltigheten i ISS:s beslut att avbryta förbindelserna med Tyskland, mot bakgrund av att endast tre av fem styrelseledamöter hade deltagit i det, framhöll Harry Johansson, att det var föga meningsfullt att tillskriva den tyske ledamoten, samt att den fjärde befann sig i Sydafrika och var omöjlig att nå. Under dessa omständigheter fanns det således knappast något att invända mot formaliteterna kring beslutet. Som ytterligare skäl för den vidtagna åtgärden pekade han på det förhållandet, att tyskarna troligen skulle betrakta

BENGT ÅHSBERG

minnstalet över Beck vid konferensens början som en provokation och av denna anledning sett sig tvungna att lämna densamma, vilket av de franska värdarna skulle ha upplevts som en obehaglig situation.

Från tysk sida framhölls att man hade förståelse för de starka känslor Friedrich Becks död hade uppväckt, och även för att man höll ett minnestal över honom. Detta hade man inte uppfattat som en provokation. Vad som upprört dem var att talet hade riktat sig mot den tyska regeringen. Beträffande de motstridiga uppgifterna om Becks död hade de lämnats i god tro. Man vidhöll att beslutet att utestänga tyskarna ur rättslig synpunkt var ogiltigt. Formuleringen hade också djupt förolämpat tyskarna. Dessutom hade man blivit dömd utan att få tillfälle att yttra sig.

Då frågan om den tilltänkta konferensen kom upp, ställde tyskarna villkor för sitt deltagande. Harry Johansson förklarade emellertid, att konferensens syfte var just att diskutera meningsskiljaktigheter. Om man redan före konferensen var enig om principerna för ett framtida samarbete var ju, framhöll han, en konferens meningslös. Då Harry Johansson stillatigande under en lång stund åhört diskussionerna, där tyskarna fortsatte att ställa villkor, blev man enligt denne ängslig för att man gått för långt, vad gällde att framhålla svårigheterna med en konferens och betonade att vad som yttrades inte var riktat mot Johansson personligen, utan att man endast öppet ville diskutera frågan. Denne replikerade då att han naturligtvis inte tagit illa upp, men att man också måste ta i betraktande andra svårigheter, nämligen att om ingen konferens kom till stånd, skulle förbindelserna mellan ISS och Tyskland förbli avbrutna.

På Kappners inrådan lämnade Johansson förhandlingarna, så att de tyska studentledarna internt kunde diskutera frågan. Då han återkom förklarades från tyskt håll att man var beredd att deltaga i den föreslagna konferensen, och att man trots de anförda svårigheterna, hade full förtroende för Johansson och Cramer, vilka som nämnts stod som inbjudare till sammankomsten. Dock ville man inte att konferensen skulle ha officiell karaktär, vilket ursprungligen hade avsetts, utan deltagarna skulle inbjudas personligt. Framförallt ville tyskarna på inga villkor träffa Walter Kotschnig och Tissington Tatlow, generalsekreterare respektive ordförande i ISS, vilka man ansåg var ansvariga för beslutet att avbryta förbindelserna med Tyskland, och mot vilka deras upprördhet främst var riktad.³⁷

Sedan Harry Johansson brevlades rådgjort med Cramer om hur man skulle agera i fortsättningen enades man om följande. Själva skulle de inte företräda ISS utan fungera som neutrala medlare. För att tillmötesgå tyskarnas krav att slippa träffa Kotschnig och Tatlow och för att inte desavu-

era dessa, beslöt man att ingen av ISS:s styrelsemedlemmar skulle inbjudas till konferensen. I övrigt var det fritt fram för parterna att själva bestämma sammansättningen av resp. delegation.³⁸

I Harry Johanssons skrivelse till ISS, som slutgiltigt hade att ta ställning till den planerade konferensen, uttrycktes de tyska kraven i en diplomatisk formulering. Det hette att man från tysk sida önskade en förberedande diskussion, inte med styrelsen utan med andra ledande personer inom ISS, innan man möttes till en officiell konferens.³⁹ Från ISS:s sida gav man uttryck för sin uppskattning av Cramers och Johanssons initiativ och förklarade, att man accepterade förslaget om en informell förberedande diskussion med tyskarna.⁴⁰

Mötet med tyskarna hölls i Haag i slutet av oktober 1934. Under förhandlingarna ställdes från tysk sida särskilda villkor för återinträde i ISS, bl.a. krävde man att visa personer på ledande poster inom ISS skulle avlägsnas samt en vittgående omorganisation. I stort sett rörde det sig om de krav, som framförts vid sammankomsten i Berlin. Gentemot de tyska yrkandena framhölls då att man förmodligen var villig att diskutera några av dem inom Assembly, men att det var otänkbart att i synnerhet de anglosachsiska länderna skulle tillåta att Tyskland före återinträdet skulle få diktera förändringar av så vittgående omfattning som krävts.

Under en paus i förhandlingarna överlade Harry Johansson och Cramer med den tyska delegationen. De framhöll att om tyskarna insisterade på sina krav, frånsade de sig all befattning med Tysklands återinträde i ISS. Detta ultimatum fick effekt, ty i de fortsatta förhandlingarna uteblev de tyska kraven.

Vid konferensen nåddes en överenskommelse om att återknyta kontakterna. I avtalet förklarade företrädarna för ISS med utgångspunkt från överläggningarna, att man i fortsättningen inte i något avseende, vare sig på politiska eller moraliska grunder, skulle rikta klander mot dagens Tyskland och dess nationalsocialistiska regim, inte heller med anledning av vissa inrikespolitiska beslut. Det fastslogs också, att det nu rådde fullständig enighet inom ISS om att välkomna ett återupptagande av ett fruktbart och bestående samarbete med den tyska akademiska ungdomen. Den tyska delegationen å sin sida förklarade att man utifrån ovanstående klarläggande från ISS var villig att återuppta samarbetet.⁴¹

Harry Johanssons uppfattning om resultatet av konferensen var, att även om den tyska delegationen fick ge upp sina vittgående krav, så innebar det också en klar reträtt från ISS:s sida. Tyskarna hade också förklarat sig nöjda med vad som uppnåtts. Han sig även vara imponerad av det lugn och den saklighet som utmärkte den tyska delegationens uppträdan-

BENGT ÅHSBERG

de. Han trodde heller inte att det skulle dröja länge, innan Tyskland åter var med i ISS som likställd partner.⁴²

Beträffande omständigheterna kring Friedrich Becks död, framgår det inte av källmaterialet om och i vilken utsträckning denna fråga hade behandlats. Man får emellertid utgå ifrån att den diskuterats, eftersom det var denna händelse som hade utlöst konflikten. I Cramers och Johanssons förslag till dagordning ansågs också detta ärende, jämte de framtida förbindelserna mellan Tyskland och ISS, som det viktigaste.⁴³ Från våren 1935 finns det emellertid nya uppgifter om fallet. I ett brev till Herman Kappner berättar Harry Johansson, att riktigheten av de muntliga uppgifter han fått av Kappner ”i förtrolighet” vid ett sammanträffande i Lund, om att Friedrich Beck vid Deutsche Akademies årshögtid i München hade ”rehabiliterats”, hade han nu fått bekräftat från annat ”fullt tillförlitligt håll”. Samtidigt hade han fått veta att Becks mördare var kända, men att de hade en sådan ställning i samhället, att vederbörande myndigheter inte ansett sig kunna vidta några åtgärder mot dem. Då han fått dessa uppgifter utan tysthetslöfte, ansåg han, att han kunde använda dem så som han fann påkallat. Syftande på den enligt tyskarna förödmjukande behandling de ansett sig ha blivit utsatta för, och på den upprördhet och indignation de därvid givit uttryck åt, ansåg han mot bakgrund av den vändning fallet Beck tagit, det ”icke riktigt klädsamt att de officiella tyska studentorganisationerna gentemot ISS anlägga attityden av förföljd oskuld”.⁴⁴

Vad sedan gällde det slutliga godkännandet av överenskommelsen i Haag, accepterades den av ISS. Tyskarna vägrade däremot att ratificera avtalet. Man vidhöll de krav man tidigare ställt. Harry Johansson förhoppningar om ett återupptagande och en normalisering av förbindelserna mellan ISS och de tyska studenterna infriades således inte. I det tyska svaret till ISS framhölls att man efter ingående diskussioner bland medlemmarna kommit fram till att man inte kunde godta överenskommelsen, såvida man inte tillmötesgick de tyska kraven. Under nuvarande omständigheter saknades grundförutsättningarna för ett samarbete. Man talade om den sista tidens bittra erfarenheter, syftande på ISS:s avbrytande av förbindelserna med Tyskland. Till de personer som man krävde skulle avlägsnas från ledande poster inom ISS hörde bl.a. Albert Einstein. Han beskylldes för att av illvilja skapa svårigheter för ett ärligt internationellt samarbete.⁴⁵ Einstein som var av judisk härkomst, var född i Tyskland, men hade i samband med att han kom in på den tekniska högskolan ETH i Zürich 1896, av sagt sig sitt tyska medborgarskap och blev några år senare schweizisk medborgare. Han var pacifist och hade utan att vara rätttro-

gen jude tidigt engagerat sig för sionismen. Under 1920-talet hade han blivit hårt ansatt av de antisemitiska stämningar som fanns i Berlin, också bland fysiker, där han var professor sedan 1914, en tjänst som han lämnade i samband med Hitlers maktövertagande 1933 för att sedan vara knuten till Institute for Advanced Study i Princeton i USA.⁴⁶

Vidare ställdes krav på att de personer inom ISS, som hade det administrativa ansvaret, och som man ansåg olämpliga att handha de internationella förbindelserna, skulle avskiljas från verksamheten. Här syftades på de personer, som beslutat om suspenderingen av Tyskland. Man ifrågasatte också om de enskilda ländernas representanter i ISS verkligen företrädde sina länders studentintressen, och om de hade sina medlemmars förtroende. Detta ville man ha en kontroll av. Dessutom krävdes en omfattande omorganisation och revidering av organisationens stadga, bl.a. yrkades att presidentposten skulle rotera mellan medlemsländerna med två års intervall. Slutligen framhölls att den tyska uppfattningen handlade om grundläggande frågor, och att de var av avgörande betydelse för framtiden. Genom det tyska reformförslaget, som tillkommit på grund av brist på ansvarig ledning inom ISS, skulle organisationens livsduglighet inte längre bli avhängig av en intern personkrets utan av den akademiska ungdomen i de enskilda länderna.

Man var övertygad om att en arbetsduglig kommitté snabbt skulle åstadkomma denna förändring av statuterna. Om detta steg togs, försäkrade man att Tyskland utan dröjsmål var berett att fullt ut åter samarbeta med ISS samt betonade, att den unga tyska generationen av hela sitt hjärta önskade ett samarbete med ungdomar i andra länder.⁴⁷ Som synes var det oerhört provokativa krav som tyskarna ställde.

Inför SFS:s styrelse uttryckte Harry Johansson sin besvikelse över att Tyskland ej ratificerat den träffade överenskommelsen i Haag.⁴⁸ Han tolkade det tyska svaret som antingen beroende på bristande förståelse för lägets allvar och en optimistisk övertro på övriga länders oundgängliga behov av tysk medverkan i ISS, eller som bristande vilja att verkligen återinträda i ISS. En tredje möjlighet, som han dessutom ansåg för troligast, var, att Tyskland inte var alltför angeläget att återinträda, men var berett att göra det om de uppställda villkoren, vilka skulle ge Tyskland en dominerande ställning, accepterades. Tyskarnas minskade vilja att återinträda skulle då bero på att man i FUI, den akademiska federationen inom Nationernas förbund, trott sig ha funnit ett bättre medel för kontakt med andra länders studenter. En av de tyska delegater, som Johansson träffat vid denna organisations kongress i Köpenhamn i slutet av december 1934, hade uttryckt uppfattningen att FUI efter vissa reformer skulle bli

BENGT ÅHSBERG

den bästa instansen för internationellt studentsamarbete, och att CIE och ISS skulle bli överflödiga, sedan denna organisation blivit tillräckligt stark.

Vad gällde den inställning SFS skulle inta i den nuvarande situationen, menade han, att dess styrelse var den enda institution som skulle kunna "rädda situationen". Tyskarna var kanske inte helt likgiltiga för en direkt vädjan från SFS:s styrelse att på grundval av den i Haag träffade överenskommelsen återinträda i ISS, som varande den enda organisationen som för närvarande och säkerligen för lång framtid framöver kan tjäna som forum för internationellt studentsamarbete. Skulle emellertid den svenska aktionen vara utan verkan, borde styrelsen göra klart för de tyska studentorganisationerna att de genom sitt ställningstagande ställt sig utanför det internationella studentsamarbetet, i vilket SFS både formellt och reellt var engagerat.⁴⁹

En annan iakttagelse som Harry Johansson hade gjort var att den tyska arbetskretsen av ISS, som nu ombildats till Deutscher Kreis für Internationale Zusammenarbeit im Studentischen Sozialdienst, genom sitt sekretariat hade tagit upp sådant arbete som tillhörde ISS:s verksamhetsområde. Första tecknet härpå var, konstaterade han, den internationella enkät rörande kredit- och stipendiefrågor som tyskarna satt igång som underlag för en kreditkasse- och stipendiekonferens i Freiburg i slutet av april 1935.aktionen kunde tolkas som om man ville göra ISS överflödigt. Sverige borde därför inte medverka i denna verksamhet, eftersom SFS genom sitt engagemang i ISS hade särskilda förpliktelser mot denna organisation. Det kunde inte, menade han, anses försvarligt att SFS genom sitt deltagande stödde en organisation, som vill begagna enkäten för vissa studentpolitiska syften, vilka stod i strid med SFS:s egna. Det skulle leda till absurda situationer, betonade han, om ett enskilt land sökte träda i den internationella organisationens ställe och begära andra länders medverkan, i synnerhet som detta gjordes genom att erbjuda förmåner, som inte har något att göra med konferensens syfte.⁵⁰

Trots att SFS hade meddelat tyskarna, att man av ovan nämnda skäl ej önskade skicka några representanter till Freiburg, hade ändå inbjudan utgått till de olika kårerna, ett förfarande som Harry Johansson kraftigt kritiserade. I ett brev till Herman Kappner framhöll han de konsekvenser det kunde innebära, att man bakom den officiella studentorganisationens rygg vände sig till de enskilda, till SFS anslutna kårerna. En förutsättning för samarbete var, framhöll han, att man visade den lojalitet, som båda parter hade rätt att kräva.⁵¹

Tre lundensare, Vilhelm Scharp, Bo Gerle och Nils Gustav Hagander

hade emellertid trots SFS:s avvisande hållning bevisat konferensen. På en förfrågan från dem ställd till Harry Johansson i dennes egenskap av ordförande i SFS, om lämpligheten att deltaga i sammankomsten, hade denne meddelat att han helst såg att de avstod, men att han å andra sidan inte ville motsätta sig deras deltagande, eftersom han gärna unnade dem att "gratis få företaga en turistresa till Tyskland", men att de under inga förhållande fick uppträda som officiella representanter för SFS. Vilhelm Scharp, som var universitetslektor i tyska, deltog således som privatperson, medan Gerle och Hagander företrädde Lunds studentkårs kreditkassa.⁵²

I ett brev till Harry Johansson gav Vilhelm Scharp några intryck från konferensen, som han betecknade som en skickligt bedriven propaganda för Tysklands "nya uppfostrings- och urvalsprinciper". Deltagarna bestod huvudsakligen av personer utan kontakt med ISS, och förutom Belgien, Danmark, Italien och Tjeckoslovakien, var endast mer eller mindre till Tyskland allierade stater officiellt representerade.⁵³ Beträffande den danska representationen framhöll Harry Johansson, att han från inflytelserikt danskt håll fått veta att danskt deltagande inte kommit ifråga, om man känt till omständigheterna kring konferensen.⁵⁴

Inom ISS var man angelägen om ett tyskt återinträde i organisationen, vilket kom till uttryck vid ISS:s årskongress i Woudschoten i Nederländerna sommaren 1935, där man var överens om att verka för detta.⁵⁵ Till 1936 års ISS-kongress i Sigtuna var också en delegation av tyskar inbjudna som observatörer.⁵⁶ Det ledde till att Tyskland återinträdde och följaktligen deltog man i 1937 års ISS-kongress i Nice. Av den svenska delegationen beskrevs denna som "livligare" än tidigare kongresser, vilket, som det hette, "var att vänta" efter ett tyskt föredrag med titeln *Volkgemeinschaft und Hochschule*.⁵⁷

Hitintills hade SFS varit korresponderande medlem i ISS. Fullvärdigt medlemskap byggde, som ovan nämnts, på representation via nationella kommittéer. 1936 bildades Svenska kommittén för Internationell Student Service, och därmed blev Sverige fullvärdig medlem i organisationen. I denna kommitté ingick förutom ledamöter från SFS, representanter från Sveriges förenade kristliga studentrörelser och Sveriges akademiska förening för Nationernas förbund samt ytterligare några äldre och yngre akademiker, som var sakkunniga på några av kommitténs arbetsområden. Detta innebar att SFS som organisation ej längre hade någon formell förbindelse med ISS. Via kommittén hade man dock ett stort inflytande. Särskilt aktiv var Harry Johansson, som vid denna tidpunkt var den ende skandinaviska ledamoten i Assemblyn, ISS:s beslutande organ.

Under andra världskriget intensifierades ISS:s verksamhet för nödli-

BENGT ÅHSBERG

dande studenter. Därmed stod dess ursprungliga uppgift åter i förgrunden. Senare anslöt sig organisationen till European Student Relief Fund i Genève, ur vilken World Student Relief utvecklades. I hjälpverksamheten tog också de svenska studenterna del genom en särskild nationalkommitté, den 1943 bildade Internationella studenthjälpens rikskommitté, genom vilken drygt en halv million kronor ställdes till förfogande för hjälpverksamhet bland studenter i fångläger, flyktingstudenter i Sverige och studenter i krigshärjade länder.⁵⁸

Av framställningen framgår att de tyska studenternas deltagande i det internationella studentsamarbetet inom ISS innebar svårigheter och gav upphov till konflikter. Så hade ju också varit fallet under 1920-talet. Då gällde det de tyska relationerna med CIE. Nu handlade det om förbindelserna med ISS. Då liksom nu påtog sig SFS rollen som medlare till förmån för Tyskland. Man var som framgått ytterst angelägen om de tyska studenternas deltagande i det internationella studentsamarbetet inom ISS. Det nazistiska maktövertagandet innebar därvidlag inte någon förändrad inställning, trots att man var medveten om regimen brutalitet och våldmetoder. Nazisternas mord på den tyske studentpolitikern Friedrich Beck, där tyska studentpolitiker var inblandade, gjorde ingen skillnad, trots den upprördhet och indignation dådet väckte. Det skall dock påpekas, att man även inom ISS var angelägen om ett tyskt återinträde, då ju ett av ISS:s främsta syften var att sammanföra politiskt motsatta länders studenter för att därmed öka förutsättningarna för mellanfolklig förståelse. Som framgått återinvaldes också tyskarna i ISS vid 1935 års kongress.

3

D.St. försökte även på egen hand spela en internationell roll. Bland annat arrangerade organisationen konferenser och tog initiativ till enkäter – uppgifter som normalt brukade handhas av internationella organisationer. Man hade också planer på att bilda en ny internationell studentsammanslutning, vars omfattning emellertid var begränsad till tyska, skandinaviska, frisiska och flamländska studenter. Det rörde sig således om en organisation med germanska förtecken. Detta alternativ avvisades emellertid bestämt av SFS. Det tyska utspelet blev också resultatlöst.

Ledningen i D.St. hade redan i juli 1931 övertagits av nationalsocialistiska studentgrupper, att märka ett och ett halvt år tidigare än det nazistiska maktövertagandet i riket. Medan nationalsocialisterna under 1920-talets senare hälft fortfarande spelat en blygsam roll i tysk rikspolitik, hade de bland studenterna kraftigt ökat i antal och blivit en ansevärd maktfaktor.

tor i den tyska studentpolitiken. Bland studenterna var också jordmånen väl förberedd för den nazistiska rörelsen genom *die rassistisch-vökische Richtung*, en växande antisemitisk fraktion inom D.St., som utgick från rasprincipen som grund för medlemskap, och vars verksamhet och program hade så stora likheter med de nationalsocialistiska studentgrupperna, att studenterna hade svårt att se skillnaderna. Det nazistiska budskapet om ledarskap, övervinnande av klasskamp, folkgemenskap och nationell upprättelse var svårt att stå emot. Nazisterna försökte också anpassa verksamheten till universitetsmiljön och ge den ett intellektuellt innehåll genom att betona ideal som akademisk frihet och universitetens autonomi.⁵⁹

Sedan D.St., som haft ett samarbetsavtal med CIE, under 1930 brutit förbindelserna med studentinternationalen, sökte den tyska studentorganisationen på andra vägar knyta internationella kontakter. Särskilt intresserad var man av utbyte med de nordiska länderna. Som ett led i denna strävan inbjöd D.St. till ett tysk-nordiskt möte i Rostock i slutet av juli 1932, vid vilket Erik Ekman, Uppsala studentkår, av SFS hade utsetts att representera Sverige. Förutom de nordiska länderna var också flamländare och friser företrädda. Dessutom fanns bland de inbjudna representanterna för Ungern, Spanien och Bretagne. Ett antal engelsmän, som anmält sin närvaro hade lämnat återbud i sista stund.

Förutom festligheter av olika slag upptogs programmet av föredrag av såväl de inbjudna gästerna som av värdarna. Ett föredrag av en tysk mötesdeltagare över ämnet *Kulturkreise – Kulturerneuerung* hade, framhåller Ekman, en ”omiskännlig nationalsocialistisk prägel”. Den norske representanten, ”drog sig då inte”, för att använda Ekmans formulering, att i ett inlägg i den efterföljande diskussionen beteckna det nationalsocialistiska talet om *Volksgenossenschaft* som fraser, vilket omedelbart ”frammanade protester, och hotfulla fotskrapningar från auditoriet”. Ekman begärde då ordet för att som han uttryckte det ”i möjligaste mån avtrubba den tillspetsade situationen”. Han framhöll att grunden för ett samarbete var *die Verwandtschaft*, och på grund därav ”sambhörighet”, syftande på det germanska släktskapet. Han ställde sig dock frågande till Ungerns, Spaniens och Bretagnes roll i det sammanhanget. Det första villkoret var att politiken avlägsnades. Som varnande exempel framhöll han CIE, som han utgick ifrån att alla fördömde. Ekmans inlägg skulle enligt vad han uppger ”ha gjutit olja på vågen”.

Att få de internationella studentkonferenserna fria från uttalanden och deklARATIONER med politiskt innehåll innebar svårigheter. Det hade visat sig tidigare och skulle även framgent medföra problem. Så också vid den här sammankomsten. Vid den efterföljande diskussionen efter ett annat

BENGT ÅHSBERG

föredrag av en tysk deltagare över ämnet *Deutschland und der Strukturwandel der Weltwirtschaft* kritiserades även detta av den norske delegaten, vilket enligt Ekman gav honom tillfälle ”att deklarerat sin kommunistiska tro”, men, framhöll han, de tyska delegaternas inlägg i diskussionerna präglades å andra sidan av bekännelser till nationalsocialismen.

Vid mötet diskuterades också det framtida samarbetet. De tyska värdarna framhöll, att man inte för närvarande strävade efter någon form av sammanslutning, utan vad man önskade var att det som påbörjats kunde fortsätta, så att en liknande sammankomst kunde arrangeras följande år, helst i något annat land än Tyskland. Man underströk också värdet av att personliga kontakter skapades mellan nordiska och tyska studenter.

Ekman förklarade sig villig att arbeta för en fortsatt utveckling av de förbindelser som knutits vid konferensen, men under förutsättning att det endast rörde sig om ett tysk-nordiskt samarbete. Det hade nämligen ryktats om att för den händelse det tysk-nordiska studentmötet skulle äga rum i Tyskland, så skulle även ungrare och italienare inbjudas, vilket bekräftades av tyskarna. Ekman förklarade då att det var otänkbart för Sverige att delta i en sådan konferens, då den skulle uppfattas som en anti-fransk blockbildning. Han ansåg emellertid att Sverige hade mycket att lära av tyskarna, särskilt vad gällde det praktiska studentkårsarbetet, och var positivt inställd till att någon form av förbindelse skapades. En lämplig åtgärd för närvarande kunde vara, ansåg han, att någon av de tyska studentledarna inbjöds till det kommande nordiska studentmötet i Köpenhamn för att där diskutera möjligheterna till en fortsatt utveckling av förbindelserna.⁶⁰

De danska och norska representanterna vid konferensen ställde sig emellertid avvisande till ett fortsatt tysk-nordiskt samarbete. Detta framgår av en särskild deklARATION från Danska Akademikers Nationalråd och Det Norska Studentersamfund ställd till ordföranden i D.St. I denna framhölls att man mycket uppskattat det tyska initiativet och också ansett det önskvärt, att studenter från alla länder träffades för att diskutera tidens brännande problem. Men då det vid konferensen visat sig, att det fanns alltför stora och djupgående meningsskillnader mellan de deltagande länderna, ansåg man att det under nuvarande förhållanden saknades förutsättningar för ett samarbete med D.St.⁶¹ Vad man naturligtvis syftade på var den nazistiska propagandan som kom till uttryck vid konferensen.

Ekman ansåg det oklokt att ställa sig avvisande till tyskarnas anknätningsförsök. Han insåg visserligen svårigheterna med att avlägsna politiken från sammankomsterna, men fann det ändå omöjligt att ansluta sig till den dansk-norska aktionen, som han menade var oklokt. Den hade

väckt förstämning bland tyskarna, som enligt Ekman var ”förtjänstfulla, sympatiska män” varför han ansåg den ”bryska åtgärden” för obefogad.⁶²

Ekmans förslag att inbjuda en representant för D.St. till 1933 års nordiska studentmöte i Köpenhamn för att överlägga om de framtida nordiska förbindelserna diskuterades vid SFS:s styrelsemöte i slutet av september 1932. Förslaget bifölls, men Ekman framhöll att det var angeläget att betona att det endast var fråga om ett samarbete för planering av studentträffar och inte handlade om bildandet av en organisation, då det annars fanns risk för att arrangemanget skulle få en ”antigallisk karaktär och ej det önskvärda progermanska”.⁶³

Det planerade nordiska studentmötet inställdes emellertid av okända skäl och följaktligen blev det inte aktuellt med någon invitation av D.St.⁶⁴ Med säkerhet hade dock Danmark och Norge motsatt sig en inbjudan, mot bakgrund av den avvisande hållning man intagit till ett samarbete med den tyska studentorganisationen. Att notera är således att medan danskar och norrmän var negativa till ett samarbete med de tyska studenterna på grund av den nazistiska propagandan, ansåg man av allt att döma från svensk sida att detta inte motiverade ett nej till samarbete med tyskarna. Den danska hållningen torde ha berott på att den danska nationalunionen, Danske Akademikers Nationalraad, vid denna tidpunkt hade en ledning som var mindre högerorienterad och mindre tilltalad av det nazistiska budskapet.⁶⁵ Helt vänsterorienterad var den norska nationalunionen, Det Norske Studentersamfund, där Mot Dag, en vänsterradikal socialistisk grupp, sedan 1930 innehade styret.⁶⁶ Beträffande SFS var förhållandet det motsatta. I likhet med det stora flertalet studenter vid denna tid var man inom SFS:s styrelse konservativt orienterad, även om vänstersympatier också förekom. Trots den nazistiska propagandan ville man slå vakt om och utveckla förbindelserna med de tyska studenterna.

Från tysk sida var man angelägen om en fortsatt utveckling av de tysk-nordiska förbindelserna. Som ett led i denna målsättning inbjöds till en ny konferens i Greifswald i månadskiftet maj/juni 1933. Enligt Harry Johansson var syftet att bilda en ny internationell studentorganisation omfattande tyska, skandinaviska, frisiska och flamländska studenter.⁶⁷ En framträdande studentpolitiker i D.St., Reinhold Schultze, hade i början av året besökt Sverige för att förhandla om ett svenskt deltagande. Enligt denne skulle 50 tyskar, 15–20 holländare, 35 skandinaver samt dessutom delegater från den flamländska studentorganisationen i Belgien och den frisiska i Nederländerna inbjudas till konferensen. Programmet skulle vara opolitiskt. Som ämnen hade bl.a. nämnts *Der Student und sein Volk* samt *Gemeinschaft und Individualismus*. Då man från svenskt håll misstänkte,

BENGT ÅHSBERG

att konferensen hade ett "politiskt antifranskt syfte" med anledning av dess "storgermanska karaktär" ställdes några frågor till Schultze, bl.a. om de ämnen som skulle behandlas enbart var av intresse för de germanska studentorganisationerna, och om det inte vore bättre att konferensen anordnades av ISS. Något bestämt svar gavs inte, men Schultze förklarade att han skulle rådgöra med D.St:s styrelse i ärendet och lovade återkomma med ett svar.

Då frågan om den tyska inbjudan behandlades vid SFS:s styrelsemöte i början av februari hade något svar ännu inte inkommit. Av diskussionen framgår att meningarna var delade bland styrelseledamöterna om vilken hållning man skulle inta. Harry Johansson var skeptisk till ett deltagande. Han menade att det tydligt framgick att D.St. hade vissa politiska syften med konferensen. Sverige hade utträtt ur CIE på grund av organisationens politisering. SFS borde därför inte inträda i "en annan politisk konstellation med samma fel". Åke Bergman, Stockholms studentkårer, hade samma uppfattning. Han ansåg att den nya inbjudan hade ännu mera av "illa maskerad politik" än vad Ekman rapporterat från den tidigare konferensen i Rostock. Arne Fredga, Uppsala studentkår, konstaterade att "det hela verkar nazistbetonat", vilket han menade kom att bestämma vilka åsikter som kom att göra sig gällande. Nils Bagge och Carl C:son Bonde, båda representerande Stockholms studentkårer, ställde sig däremot inte avvisande till inbjudan. Den förre framhöll att om det fanns något av värde att hämta ur konferensen så "varför då backa av rädsla för politik. Vi behöver inte slå ifrån oss med bägge händer för den pangermanska tanken". Då inbjudan inte avser bildandet av en kartell, utan endast åhörande av föredrag, har detta, framhöll han ej med "vår politiska inställning att göra". Carl C:s Bonde hade samma uppfattning och menade att så länge man endast åhörde föredrag och inte ställde sig bakom några resolutioner, fanns det ingen risk för att man komprometterade sig. De svenska deltagarna har liksom i Rostock möjlighet att "dämpa de tyska andarna och därigenom föra över det hela på ett mera internationellt plan", fastslog han.

Efter avslutad diskussion beslöt man att bordlägga frågan till nästa styrelsemöte. Svar borde då ha inkommit från D.St. Under tiden skulle man ta reda på viken inställning Nederländerna och Danmark hade till inbjudan. Att frågan ansågs viktig framgår av att man också beslutade att förhöra sig hos Utrikesdepartementet om lämpligheten av ett svenskt deltagande i konferensen.⁶⁸

I slutet av mars anlände ett brev till Harry Johansson från Schultze. Nazisterna hade då tagit makten i Tyskland. Dröjsmålet, antydde Schult-

ze, var en följd av händelserna i samband med detta. Han utgick ifrån att man i Sverige fortfarande var intresserad av ett samarbete med D.St. och presenterade ett detaljerat föreläsningsprogram med grundtemat *Student und Volk* för den planerade tysk-nordiska konferensen i Greifswald. Programförslaget upptog föredrag bl.a. om *Die kulturellen Beziehungen zwischen Skandinavien und Deutschland in Geschichte und Gegenwart* och *Die geistige Haltung der deutschen akademischen Jugend*. Det föreslogs också att konferensen under de sista två dagarna förlades till Lund för fortsatta förhandlingar. Förutom skandinaver avsåg man att inbjuda engelsmän, holländare och flamländare.⁶⁹ I sitt svar betonade Harry Johansson, att en förutsättning för SFS:s deltagande i konferensen var att dessa också var officiellt inbjudna.⁷⁰

Vad som emellertid fått SFS:s styrelse att ställa sig tveksam till den tyska inbjudan var en incident, som inträffat i anslutning till en engelsk-fransk-tysk konferens i Leyden i april 1933, anordnad av ISS, där den nederländska ISS-kommittén stod för de tekniska arrangemangen. Konferensen var ett led i organisationens målsättning att sammanföra politiskt motsatta länders studenter för diskussioner i kamratlig samvaro och därmed öka förutsättningarna för mellanfolklig förståelse. De ämnen som diskuterades vid sammankomsten rörde sig om den intellektuella ungdomens ställning till spörsmålen om nationen och staten, samt dess förhållande till Europas ekonomiska och politiska problem.⁷¹ Enligt ett Amsterdam-telegram publicerat i *Dagens Nyheter* den 13 april hade en tysk nationalsocialistisk deltagare på grund av sin politiska hållning av Leyden-universitetets rektor förklarats inte längre vara önskvärd som gäst. Med anledning därav hade den tyska delegationen lämnat konferensen, som därefter avslutades.⁷²

Via utrikesdepartementet överlämnades till SFS i slutet av maj av den svenske ministern i Haag, en till svenska översatt redogörelse för omständigheterna vid sammankomsten i Leyden. Redogörelsen härrörde sig från Leyden-universitetets rektor, professor Johan Huizinga, som var hedersordförande vid konferensen. I denna omtalas att det kommit till universitetets akademisenats kännedom att ledaren för den av nazistsympatisörer sammansatta tyska delegationen, Dr D. van der Leers, skulle vara författare till en antisemitisk broschyr, där ritualmord på kristna barn skildrades som ett trovärdigt faktum och som en verklig fara. Då senaten för universitetets anseendes skull måste förvissa sig om sanningshalten i detta påstående, anmodades van Leers att inför Huizinga klargöra hur det hela förhöll sig. Han erkände sitt författarskap, men förklarade sig inte själv tro på ritualmord. Vidare påstod han att broschyren hade nytryckts utan hans

BENGT ÅHSBERG

vetskap. Som försvar för sitt handlingsätt framhöll han den atmosfär av hat vari Tyskland levde, en ursäkt som inte accepterades. Huizinga gav uttryck åt den akademiska senatens avsky och förakt för uttalandet och anmodade van Leers att inte längre begagna sig av den gästfrihet, som universitetet visat konferensens deltagare. Som nämnts fick detta till följd att hela den tyska delegationen förklarade sig solidarisk med sin ledare och lämnade konferensen, som därmed avslutades en dag tidigare än vad som var avsett.

Det inträffade hade emellertid enligt Leydenuniversitetets redogörelse inte påverkat förhandlingarna, utan dessa hade haft sin normala gång. Den tyska delegationen hade under konferensen inte gjort sig skyldig till något olämpligt uppträdande utan fritt fått uttrycka sina åsikter och bemötanden från de andra deltagarnas sida skedde i korrekt form. Tyskarna hade inte företagit någon politisk aktion utan endast redogjort för och försvarat den nuvarande regimen i Tyskland.⁷³ Samma uppfattning kom till uttryck i den nederländska ISS-kommitténs svar på SFS:s förfrågan. Där betonades dessutom att intermezzot inte hade något att göra med själva konferensen och att tidningsuppgifterna inte var korrekta.⁷⁴ Förutom notisen i *Dagens Nyheter* fanns en artikel i den franska tidningen *Le Temps* om konferensen, där man dock var övervägande kritisk till tyskarnas agerande. Deras framtoning beskrivs som aggressiv i likhet med, som det heter, den nationalistiska ideologi de företrädde, vilket knappast, framhölls det, bidrog till att skapa en fredlig atmosfär och en internationell anda.⁷⁵

Då SFS:s styrelse vid sitt sammanträde i slutet av maj 1933 slutgiltigt skulle ta ställning till den ovan nämnda tysk-skandinaviska konferensen i Greifswald, beslöt man att tacka nej till inbjudan. Som skäl angav man de inre politiska förhållandena i Tyskland. Men också att man inte erhållit de upplysningar och garantier man begärt rörande officiellt holländskt och engelskt deltagande, vilket innebar att det fanns risk för en inte önskvärd blockbildning riktad mot ”vissa länders nationalunioner”, varmed avsågs de latinska och slaviska ländernas. Från Nederländerna hade meddelats att man inte hade mottagit någon inbjudan, vilket hade framhållits för Herman Kappner. Denne hade skrivit till Schultze om detta, men inte erhållit något svar. Huruvida omständigheterna vid konferensen i Leyden hade påverkat SFS:s beslut att avböja inbjudan framgår ej. Förmodligen inte. I vilket fall som helst var man positiv till tanken på en liknande konferens ett annat år, då förhållandena i Tyskland hade stabiliserats.⁷⁶

Ett annat spörsmål i anslutning till de svensk-tyska studentrelationerna, som blev aktuellt i samband med att nazisterna tog makten i Tyskland,

var den inledda diskrimineringen och förföljelsen av judiska och kommunistympatiserande studenter, vilket innebar att de utestängdes från universitet och högskolor. Ett initiativ i denna fråga togs av Danske Studerendes Fællesraad. I en skrivelse anmodades SFS att tillsammans med Danmarks, Englands, Finlands och Norges nationalunioner deltaga i en framställning till D.St. om att verka för att studenter, som eljest är berättigade att studera vid tyska universitet och högskolor, inte på grund av ras eller politisk hållning avstänges därifrån.⁷⁷

Från SFS:s styrelses sida framhölls att man uppskattade syftet med förslaget, men man ifrågasatte tillvägagångssättet. I sitt svar till danskarna påpekades, utifrån de erfarenheter man haft under förhandlingar med D.St. att den föreslagna framställningen inte skulle få önskad effekt. D.St. skulle med säkerhet hänvisa till att de judiska studenternas tillträde till de tyska universiteten inte enbart var en rasfråga utan även ett arbetslöshetsproblem, samt att de kommunistiska studenternas ställning inte var en partipolitisk fråga utan en angelägenhet, som måste ses i sammanhang med den tyska statens ledande principer. Det kunde därför befaras, att D.St. skulle betrakta en adress från andra nationalunioner som en otillbörlig inblandning i inre tyska förhållanden och därför med harm kommer att tillbakavisa den. I stället föreslog man att D.St. skulle inbjudas till en mindre konferens av informativ karaktär, där förhållandena vid de tyska universiteten och högskolorna skulle behandlas. Harry Johansson ansåg det sannolikt att D.St. skulle acceptera en sådan inbjudan.⁷⁸

För att närmare överlägga med danskarna besökte Harry Johansson Köpenhamn och underhandlade med ledningen för Fællesrådet. Därvid framgick det att England bifallit förslaget om en skrivelse till D.St., att Finland förklarat sig inte kunna handlägga ärendet på grund av ferierna samt att Norge inte lämnat något svar. Resultatet av de dansk-svenska överläggningarna blev att man enades om det svenska förslaget om en konferens med D.St. Fællesrådet förklarade sig villigt att arrangera sammankomsten.⁷⁹ Men med största säkerhet blev konferensen aldrig av. I det genomgångna materialet nämns nämligen inget om att en sådan skulle ha ägt rum. Troligen hade tyskarna avvisat förslaget. Harry Johansson skulle således ha överskattat tyskarnas beredvillighet att diskutera frågan.

Den verksamhet som ISS:s fjärde kommission bedrev bestod i att ge hjälp åt nödlidande studenter. Vid denna tidpunkt handlade det om att bistå de studenter främst av judisk börd, som på grund av nazisternas förföljelser tvingats fly från sitt hemland. Ett fåtal av dessa hade tagit sin tillflykt till Sverige. Denna alternativa möjlighet att engagera sig till förmån för de förföljda tysk-judiska studenterna väckte emellertid motstånd.

BENGT ÅHSBERG

Inställningen till judiska flyktingstudenter är förvisso väl känd genom de beryktade kårmötena i Stockholm, Uppsala och Lund, 1939, där majoriteten uttalade sig mot ett mottagande. Protesterna riktade sig mot ett förslag från medicinalstyrelsen om att Sverige skulle mottaga tio medicinska specialister av judisk börd. I Stockholm anordnades protestmötet av Svensksocialistiska studentklubben, en nazistisk studentsammanslutning. Likväl samlades 450 studenter till protest mot planerad import av judiska läkare, tandläkare och apotekare. I Uppsala och Lund utlystes kårmöten. För Uppsalas del anfördes arbetsmarknadsskäl som grund för protestyttringen. Lund nöjde sig ej med detta. Förutom att man anslöt sig till de synpunkter, som framförts i Uppsalaresolutionen, avslutades lundaprotesten med en mening vars innebörd andas rasism och antisemitism. Det heter i slutklämmen ”att en invandring, som medför att främmande element upptagas i vårt folk, framstår för oss som skadlig och inför framtiden oförsvarbar”.⁸⁰ I sammanhanget kan nämnas att det i det genomgångna SFS-materialet från denna tidpunkt, varken i protokoll eller korrespondensserier, påträffats någon kommentar till uttalandena, vilket får anses anmärkningsvärt.

Redan 1934 möter man emellertid en negativ inställning till judiska flyktingstudenter. Vid ett styrelsemöte med SFS i september 1934 uttryckte Stig Jägerskiöld, vice ordförande i Uppsala studentkår, sitt missnöje över att tyska politiska flyktingar, som sökt inträde i Stockholms nation i Uppsala, på ett ”nära nog hänsynslöst sätt” hade för avsikt att söka stipendier, som ”naturligtvis i första hand borde tilldelas svenska studerande”.⁸¹ I ett annat fall handlade det om tre tyska jurister av judisk börd, som fått regeringens tillstånd att avlägga jur. kand.-examen vid Stockholms högskola, mot vilket protester riktats från dess studentkår. Man pekade på trängseln på den svenska arbetsmarknaden, och ansåg det i högsta grad önskvärt att åtgärder vidtogs för att förhindra att utländska akademiker bereddes tillfälle att avlägga svensk akademisk examen och därigenom få möjlighet att konkurrera om de fåtaliga arbetstillfällena. I en inläga från Stockholms nation i Uppsala till Uppsala studentkårs direktion talades det om ”en invasion” av utländska studenter. Man krävde att SFS:s styrelse skyndsamt behandlade frågan och att en utredning om de utländska studenterna i Sverige, om deras antal, sysselsättning, ekonomiska förhållanden, utbildning och framtidsplaner, gjordes. Liknande propåer inkom också från studentkårerna i Göteborg och Uppsala.⁸²

I ärendet agerade också Uppsalas juridikstuderande. För att, som det hette, bidra till den hos SFS begärda utredningen överlämnade man en promemoria författad av en stockholmsadvokat vid namn Yngve Schartau

på uppdrag av Juridiska föreningen i Uppsala. Det är en lång skrivelse omfattande åtta A4-sidor, där regeringens beslut att bevilja de tre tyskjuridiska juristerna tillstånd att avlägga svensk jur. kand.-examen, skarpt kritiserades. Det är ”dubbelt beklagligt, att regeringen genom sitt bedömande av fallen, givit en öppen inuit till jurister av icke arisk härstamning att här i landet etablera konkurrens med svenska yrkesutövare”, framhölls det.⁸³

Frågan togs också upp vid 1936 års riksdag. I en motion i andra kammaren från högerhåll (T. G. von Seth m.fl.) hemställdes om att strängare restriktioner skulle tillämpas vid behandling av ärenden rörande utländska studenters rätt att få studera och avlägga examina vid svenska universitet och högskolor samt strängare praxis vid beviljandet av svenskt medborgarskap. Det påpekades också att det tydligt skulle klargöras att de inte kunde få stanna i Sverige längre än den tid, som fordrades för studiernas fullbordande, och att den tid vederbörande vistats i Sverige för studier inte skulle räknas honom till godo vid en eventuell ansökan om svenskt medborgarskap. Som skäl för införandet av hårdare restriktioner åberopades arbetsmarknadssituationen för akademiker. Man vände sig mot att utlänningar bereddes möjlighet att avlägga examina vid svenska universitet, samtidigt som ett akademiskt proletariat hotade att uppstå. I motionen fastslogs uttryckligen att det handlade om tyska medborgare av judisk börd.⁸⁴

I samband med behandlingen av motionen fick SFS:s styrelse den på remiss. I remissvaret hänvisades till den sammanställning som gjorts över studerande utländska medborgare vid svenska högre läroanstalter utifrån de uppgifter de till SFS anslutna kårerna lämnat.⁸⁵ Vad gällde antalet utländska studenter ansåg man de i motionen hysta farhågorna överdrivna. Vid slutet av vårterminen 1935 förklarade sig nämligen endast fyra av femton i Sverige studerande tyska medborgare av politiska skäl ur stånd att återvända till Tyskland. Däremot anslöt man sig till den i motionen framförda tanken på lagändring, innebärande att vistelse i landet för studier inte skall medräknas vid en eventuell ansökan om svenskt medborgarskap. Med hänsyn till en eventuell framtida utveckling ansåg man dessutom det vara värt att pröva om inte de examensbetyg som utländska medborgare erhålla, kunde förses med ”en påteckning utvisande att betygen ej gäller för verksamhet i Sverige”. Man poängterade dock särskilt att det endast gällde de studenter, som efter avlagd examen hade för avsikt att vinna sin utkomst i landet. Restriktionerna borde särskilt beaktas i samband med juridiska studier, vilka knappast kunde tillgodoräknas utanför landets gränser. Det påpekades också att det just inom juristyrket krävdes nedärvd förtrogenhet med och känsla för det svenska samhällets institu-

BENGT ÅHSBERG

tioner och traditioner, som utlänningar sannolikt saknade. Man betonade dock kraftigt forskningens frihet, och att det internationella vetenskapliga utbytet inte fick försvåras genom nya restriktiva åtgärder. De fick alltså inte innebära att studenter från främmande länder, som under längre eller kortare period vistats i Sverige, hindrades att genom sina studier göra sig förtrogna med svenska förhållanden.⁸⁶

Vid behandlingen av motionen i lagutskottet, i vilket för övrigt Tage Erlander ingick, anslöt man sig till SFS:s uppfattning att den vetenskapliga forskningens frihet och dess oberoende av nationella skrankor inte fick beskäras genom restriktioner av något slag. Utskottet avvisade följaktligen detta yrkande i motionen. Man påpekade också med hänvisning till SFS:s utredning, att antalet utländska studenter i Sverige, som bedrev högre studier var förhållandevis lågt och antalet examina avlagda av utlänningar var obetydligt. Kravet på strängare restriktioner ansåg man därför inte var aktuellt. Beträffande motionärernas yrkande att utlänningar som i landet bedriva studier och avlagt akademiska examina inte skulle få tillgodogöra sig denna tid vid en eventuell ansökan om svenskt medborgarskap, hade man samma uppfattning som SFS, men ansåg att detta problem lämpligast diskuterades i ett större sammanhang, eftersom det till årets riksdag hade lämnats in ett flertal motioner rörande främlingslagstiftningen.

Mot bakgrund av vad som anförts hemställde utskottet att motionen inte skulle föranleda någon åtgärd, vilket också blev kammarens beslut.⁸⁷

Vad som också berörde de svensk-tyska relationerna på SFS-nivå var anklagelser om att naziregimen medvetet bedrev politisk propaganda vid universiteten i Sverige och övriga skandinaviska länder. ”Tyska nazister mullvada i Skandinavien”, hette det i en stort uppslagen artikel i *Social-Demokraten* den 2 januari 1934. I artikeln påstods att Goebbels, den tyske propagandaministern, låtit en speciell representant resa omkring och bedriva propaganda för nazismen och målmedvetet ansträngt sig att värva anhängare. Dessutom hade han enligt artikelförfattaren fullmakt att till Tyskland återsända varje tysk studerande, vars uppträdande i Sverige var sådant att det kunde ”framkalla ovilja mot det nya Tyskland”. Officiellt ägnade sig denne person enbart åt akademiska studier. Tidningen trodde sig veta att det inträffade kommit till den svenskas regeringens kännedom.

I artikeln hävdades det också att Alfred Rosenberg, nazistpartiets chefsideolog, hade en särskild representant i Skandinavien, som handlade på hans uppdrag, oberoende av de tyska legationerna, med uppgift att knyta förbindelser med pressen.⁸⁸

I *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, där artikeln återgavs, hävdade man att det uppenbarligen handlar om de två medlemmar i D.St, som

tagit initiativet till att till en studentafton i Lund inbjuda Tysklands vicekansler Franz von Papen.⁸⁹ Denne tillhörde den yttersta högern inom det katolska centrumpartiet, och utsågs i juni 1932 till rikskansler. Han tvingades emellertid att avgå efter riksdagsvalet samma år. När Hitler grep makten blev han dennes vicekansler. Han var den politiker som jämnade vägen för annekteringen av Österrike 1938.⁹⁰ De två studenter som åsyftades var den tidigare omnämnde Hermann Kappner och Bernhard Ohling.⁹¹

Ohling hade efter avlagd juristexamen under sitt första anställningsår vid Rechtsanwaldskansli i Hamburg, erhållit ett ettårigt stipendium för studier i Sverige från en stiftelse med anknytning till D.St. Han påbörjade sina studier i Uppsala våren 1933. Höstterminen samma år flyttade han över till Stockholms högskola för att där fortsätta sina studier i juridik men framförallt i journalistik. Ohling tilldelades under sin vistelse i Sverige flera viktiga uppgifter inom propagandaområdet. Han var ombud för den tyska nyhetsbyrån Wolffsches Telegrafbyrå,⁹² som under 1933 tillsammans med Telegraf-Union uppgick i Deutsches Nachrichtenbyrå, vilken organiserades efter nationalsocialistiska riktlinjer och ställdes under propagandaministerns kontroll.⁹³ Förutom att Ohling representerade D.St. var han också ombud för Deutscher Akademische Austauschdienst och Nordische Gesellschaft. Han sammanträffade med Harry Johansson i Lund, dit han tillsammans med Kappner var inbjuden i samband med Tegnérfesten den 4 oktober. Med Harry Johansson överlade de båda tyskarna om svensk-tyska angelägenheter, framförallt handlade det om studentutbytet länderna emellan.

I november kallades han till förhör av kriminalpolisen i Stockholm, anklagad för bedrivande av nationalsocialistisk propaganda i Sverige. Han bestred detta och påstod att utövandet av sådan verksamhet var strängt förbjudet av Hitler. Vid detta tillfälle hade han också redogjort för sin verksamhet i Sverige. Några veckor senare blev han åter inkallad till förhör. Anledningen var att han varit närvarande vid ett offentligt möte med Malte Welin, en av Sveriges tidigaste och mest kända nazister. Som förklaring angav han, att han som rapportör för olika tyska tidningar var skyldig att bevaka politiska arrangemang av olika slag.

Då Ohling efter juluppehållet återkom till Stockholm från Tyskland, fick han beskedet att hans i november inlämnade ansökan om uppehållstillstånd hade avslagits. Han fick då rådet av polismyndigheten att inlämna en förnyad ansökan, eftersom man menade att förutsättningarna ändrats, då Ohling sedan årsskiftet huvudsakligen var verksam som ombud för ovan nämnda Deutsches Nachrichtenbyrå. Trots varma rekommenda-

BENGT ÅHSBERG

tioner från SFS:s ordförande Harry Johansson, avslogs även denna ansökan om uppehållstillstånd och Ohling ålades att före den 24 januari ha lämnat Sverige. Av socialstyrelsen, den myndighet som handlade dessa ärenden, upplystes Ohling om att överståthållarämbetet hade motsatt sig ett tillstyrkande. Tysklands chargé d'affaires gjorde framställningar i ärendet, men från utrikesdepartementet förklarades att beslutet inte kunde ändras. Någon motivering gavs inte utöver anklagelserna om politisk verksamhet. Enligt Ohling var man inom utrikesdepartementet ovetande om vari denna bestod, man hänvisade till överståthållarämbetets beslut, som grundade sig på polisens bevismaterial. En begäran från Auswärtiges Amt om att få tillgång till detta eller få en närmare motivering för beslutet, för att Ohling skulle få möjlighet att inkomma med en förklaring, avvisades bestämt.

Ohling förnekade att han på något sätt skulle ha varit politiskt verksam. Hans arbete har uteslutande syftat till att de tysk-svenska akademiska förbindelserna skulle stärkas. Påståendet att han skulle ha haft som ”geheime Mission” att till Tyskland återsända alla icke nationalsocialistiska tyska studenter avfärdade han bestämt. Hans uppdrag från D.St. var endast att i någon mån hålla uppsikt över dem så att de inte företog sig något som gav anledning till irritation hos de svenska värdarna, bl.a. hade de förbjudits att ta kontakt med svenska nationalsocialister.

Enligt Ohling rörde sig anklagelserna om en kedja av missuppfattningar, som med god vilja kunde ha klarats upp. Han beklagar att han inte getts möjlighet att inkomma med förklaringar och därmed kunnat undanröja missförstånden, då det inträffade hotade att leda till en konflikt mellan Sverige och Tyskland, eftersom ärendet tagits upp på regeringsnivå.

Som bekräftelse på sina ansträngningar att i sin verksamhet alltid verka för goda förhållanden mellan länderna anförde Ohling att han bl.a. bidragit till att utnämningen av Malte Welin till docent vid Berlins universitet hade annullerats,⁹⁴ en förbryllande uppgift, eftersom Welin enligt Sverker Oredsson i *Lunds universitet under andra världskriget* de facto utnämndes till tjänsten 1933.⁹⁵ Ohlings invändningar övertygade emellertid inte myndigheterna om att han var oskyldig till anklagelserna, utan beslutet om utvisning verkställdes.⁹⁶

Även Hermann Kappner, vilken som framgått var anställd som assistent i tyska språket av skolöverstyrelsen, fick i januari 1934 meddelande om att hans uppehållstillstånd inte skulle förnyas, då överståthållarämbetet hade motsatt sig detta. Han uppmanades därför att inte påbörja sin planerade tjänsteresa till landets läroverk. Det antydde att anledningen var hans vänskapliga relationer med Ohling. Skolöverstyrelsen gjorde

emellertid en framställan till förmån för Kappner, vilket ledde till att hans ansökan om uppehållstillstånd förnyades.⁹⁷

Vad gällde Kappners fortsatta vistelse i Sverige har Harry Johansson spelat en viktig roll. Detta framgår av ett brev till denne i mitten av juni 1934, där det heter:

Jag upprepar vad jag sade i telefon, att utgången av den sak, som vi förhandlade om i Stockholm, glatt mig oerhört. Nu vill jag gärna tillfoga ett par råd. För det första är givetvis fortfarande största försiktighet nödvändig. Du bör under det kommande året följa Generaldirektörens uppmaning att avvålla Dig från allt, som kan uppfattas som politik. Säkerligen följs Du med uppmärksamhet från högre ort.

För det andra, fortsatte han, vore det klokt om Austauschdienst väntade med att upprätta sitt kontor för Skandinavien, eftersom ”stämningen” för närvarande inte var särskilt gynnsam. I stället borde man avvakta tills situationen var ”mindre irriterad”. Han ansåg det också lämpligt att avböja inbjudan till SFS att sända några representativa studenter till Tyskland denna sommar. Harry Johansson rentvår Kappner från att ha bedrivit politisk verksamhet, till synes ovetande om Kappners dubbelspel:

Måhända kan det synas Dig egendomligt att jag tillråder så stor återhållsamhet, då Du med dina strävanden inte alls åsyftar någon form av nationalsocialistisk propaganda, utan endast att stärka de kulturella förbindelserna mellan våra länder. Men jag tror, att detta syfte för ögonblicket bäst gagnas, om vi begränsa oss till att använda de personliga relationerna mellan Dig och de svenska studenterna, som hittills brukats.⁹⁸

Uppgifter om SFS:s relationer till de tyska studenterna under senare delen av 1930-talet förkommer mycket sparsamt i SFS-arkivet. Det material som finns handlar huvudsakligen om det omfattande studentutbyte som förekom. I jämförelse med andra länder, dominerar utbytet med Tyskland. Det kunde röra sig om praktikantplatser, men vanligast var studentutbyten, innebärande att svenska studenter inbjöds att gästa tyska hem, mot att tyska studenter erbjöds motsvarande i Sverige.⁹⁹ I det sammanhanget framhölls att det inte fanns någon anledning att befara att svenska studenter i Tyskland utsattes för politisk press, och betonades det: ”Givetvis vore antinazistisk propaganda synnerligen olämplig”.¹⁰⁰

Inom SFS:s styrelse var man angelägen om goda förbindelser med de tyska studenterna. Att de tyska studentorganisationerna var naziststyrda

BENGT ÅHSBERG

innebar inte någon förändrad inställning. Det framgår bl.a. av en diskussion från ett styrelsemöte i maj 1939. Samtliga i styrelsen betonade värdet av ett fortsatt vänskapligt utbyte mellan svenska och tyska studenter och att det inte fick påverkas av den allmänna politiska utvecklingen utan frigöras från politiska hänsyn. En avvisande hållning mot tyska studentbesök skulle endast skada. Åke Sundelin, representerande Lund studentkår, framhöll att man för Lunds vidkommande avsåg att vidareutveckla sina redan goda förbindelser med tyska studentorganisationer. Alarik Rynell, den andre lundarepresentanten, vilken för övrigt var känd för sina liberala sympatier, menade också att det kunde ha sitt värde att svenska studenter utbytte åsikter i ”politiska ting”, då tyskarna var alltför isolerade. Denna synpunkt underströks av Harry Johansson. Svensk-tyska studentbesök kan ge tyskarna kunskap om andra förhållanden och åskådningar än deras egna och ”låta dem själva se sig med andra folks ögon”. De svenska studenterna får å andra sidan på detta sätt tillfälle att ”bilda sig en personlig uppfattning om nutida tysk åskådning”.

4

Inledningsvis ställdes frågan om nazisternas maktövertagande innebar någon förändring vad gällde SFS:s relationer till de tyska studenterna mot bakgrund av de tidigare livliga förbindelserna. Att döma av vad som framgått i denna uppsats finns inget som tyder på att så varit fallet. I schismen mellan den nazistdominerade tyska ISS-kommittén och ISS med anledning av mordet på den tyske studentpolitikern Friedrich Beck var man visserligen kritisk till det tyska agerandet men man var angelägen om att schismen bilades så att tyskarna åter kunde delta i det internationella studentsamarbetet och man åtog sig därför uppgiften att medla i konflikten. Internationellt samarbete utan tyskt deltagande hade man svårt att föreställa sig mot bakgrund av att de svenska studenternas utlandskontakter i så hög grad var riktade mot Tyskland.

Rollen som medlare var inte ny för SFS. Under 1920-talet, när Sverige var medlem i CIE såg SFS som sin uppgift att åstadkomma försoning mellan de förut krigförande länderna. Konkret innebar detta att man verkade för att de från CIE uteslagna tyska studenterna skulle tas upp som medlemmar i organisationen. Det skall emellertid framhållas att SFS inte var den enda organisation som sökte överbrygga motsättningarna mellan de länder som under kriget stått mot varandra. Det var ett genomgående drag även inom andra svenska organisationer och verksamheter, där internationellt samarbete var för handen. Denna strävan fanns bl.a. inom

idrottsrörelsen, men också på forskningens och utbildningens område verkade Sverige för försoning.¹⁰¹

Som nämnts i inledningen har SFS sedan organisationens tillkomst strävat efter att undvika politiska ställningstaganden enligt den s.k. student-as-such-principen. Fasthållandet vid denna princip ledde som visats till att SFS lämnade CIE som en följd av de inom organisationen förekommande politiska grälen. Student-as-such-principen var också vägledande för SFS:s internationella agerande under 1930-talet. Vid diskussionerna inom styrelsen framhölls ständigt nödvändigheten av att politiken avlägsnades från den internationella studentpolitiken.

Även i relationerna med de tyska studenterna försökte man hålla fast vid denna princip, men det innebar svårigheter, eftersom de naziststyrda tyska studentorganisationernas ambitioner att knyta kontakter med studenterna i de nordiska länderna hade ett politiskt uppsåt. Det var som visats ett led i en av regimen regisserad kampanj på ett flertal olika plan, riktad mot Sverige, för att påverka svensk opinion till förmån för den nazistiska nyordningen.¹⁰² Även om man inom SFS:s styrelse var medveten om risken att bli utnyttjad av den nazistiska propagandan, ville man ändå slå vakt om och vidareutveckla de traditionella och kulturella kontakterna med Tyskland. Samtidigt betonade man sin opolitiska hållning. Utbytet med Tyskland skulle frigöras från politiska hänsyn.

Man kan emellertid ställa frågan om inte utbytet med Tysklands studenter, vilket huvudsakligen kanaliserades via de nazistleda tyska studentorganisationerna, vars politiska syften var uppenbara, i sig innebar ett politiskt ställningstagande. Man insåg inte eller så blundade för att den som i motsats till sin kontrahent försöker handla opolitiskt, tar politisk ställning genom att befrämja, som i det här fallet, ett fortsatt vänskapligt utbyte med de tyska studenterna. Man ville inte se det onda som hände i Tyskland. Varken kristallnatten i november 1938 eller utplåningen av den tjeckoslovakiska staten i mars 1939 föranledde några kommentarer. Genomgående drag, så som de kommer till uttryck inom SFS:s styrelse, vad gällde synen på den tyska nyordningen och som kännetecknade relationerna med de nazistleda tyska studentorganisationerna, var förståelse och acceptans. Uttalanden innebärande avståndstaganden från våldsdyrkan, brutaliteten, de förryckta rasidéerna och andra motbjudande inslag i den nazistiska ideologin har inte påträffats i det genomgångna materialet. Att döma av några yttranden vid SFS:s styrelsemöten såg man den som en ideologi likvärdig med andra förekommande politiska åskådningar om vilken man fick bilda sig en egen personlig uppfattning.

Förståelsen och accepterandet hade förvisso samband med det sedan

BENGT ÅHSBERG

decennier tillbaka omfattande tyska inflytande i Sverige inom olika samhällsområden. Särskilt påfallande var detta inom forskning och utbildning. Tyskland var en beundrad förebild inom flertalet vetenskapliga discipliner. Det nazistiska maktövertagandet skapade förvisso problem. Jarl Torbacke har i en uppsats använt uttrycket ”det kulturella släktskapets problematik” för att belysa detta.¹⁰³ Att vara tyskvän och känna kulturellt släktskap med Tyskland behövde inte betyda att man var anhängare av nazismen, men gränsen var flytande. Det handlade om, som Gunnar Richardson framhåller, om en ”ganska bred gråzon”.¹⁰⁴ Misstro mot den parlamentariska demokratin inom över- och medelklass, dit även studenterna räknades, torde också ha haft betydelse i sammanhanget.

Med världskrigets utbrott förändrades SFS:s verksamhet. Till en början gick organisationen på sparlåga, eftersom en stor del av studenterna, inklusive de som var aktiva inom SFS, under längre eller kortare tid var inkallade. Det nya läget skapade emellertid nya problem, bl.a. blev det nödvändigt att tillsätta en värnpliktskommitté, som kunde ta itu med studenternas militära problem. Det gällde att försöka ordna så att studenterna så lite som möjligt hindrades i sina studier av de ständigt återkommande inkallelserna. De internationella förbindelserna var i princip avbrutna, men i stället kom de nordiska frågorna att få ökad betydelse. Genom det till SFS knutna Nordiska utskottet sökte man på olika sätt bistå studentkamraterna i de nordiska länderna. Beträffande Finland rörde det sig i mycket om vårdplatser för krigsskadade studenter, vad gällde Danmark och Norge, huvudsakligen om hjälp till flyktingstudenter.¹⁰⁵ Det handlade också om SFS:s medlande roll i motsättningarna mellan de finska studenterna å ena sidan och de norska och danska å den andra, föranledda av att man stod på olika sidor i världskriget.¹⁰⁶

Noter

- 1 Sverker Oredsson, *Lunds universitet under andra världskriget. Motsättningar, debatter och hjälpinsatser*, Lund 1996, s. 220.
- 2 Svante Nycander, ”Världen i Fyrsperspektiv. Uppsalastudenterna 1930–1945”, i Torgny Nivéus (red.), *Världen i Uppsalaperspektiv. Uppsala studentkår 1930–1990*, Stockholm 1998, s. 44.
- 3 Sverker Oredsson, recension i *Scandia* 1999:2, s. 317 ff. Meningsutbytet fortsatte i närmast följande nummer av *Scandia*.
- 4 Uppsala studentkärs Direktionsprotokoll 1936. U1755b:20 (UB).
- 5 Bengt Åhsberg, *Studenter och storpolitik. Sverige och det internationella studentsamarbetet 1919–1931*, Lund 1995, s. 299. För en utförligare redogörelse för Sveriges

agerande inom den internationella studentpolitiken under 1920-talet hänvisas till denna avhandling.

- 6 Philip G. Altbach & Norman T. Uphoff, *The Student Internationals*, Metuchen, New Jersey 1973, s. 12. Olof Ruin, *Studentmakt och statsmakt. Tre studier i svensk politik*, Uddevalla 1979, s. 112.
- 7 *Svensk Uppslagsbok*, band 14, s. 579.
- 8 *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 22/8 1932.
- 9 Protokoll SFS:s styrelsemöte 16–17 april 1932. SFS:s arkiv vol. A1:1 (RA).
- 10 *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 22/8 1932.
- 11 Rapport med anledning av ISS-konferensen i Brunn 27/7–3/8 1932. SFS:s arkiv vol. E1A:20 (RA).
- 12 Protokoll SFS:s styrelsemöte 4–5/2 1933. SFS:s arkiv vol. A1:2 (RA).
- 13 Cirkulär till SFS:s styrelse 30/6 1933. SFS:s arkiv vol. E1A:21. (RA). Harry Johansson, ”SFS under 1930-talet”, i Bert Fredriksson (red.), *Sveriges Förenade Studentkårer genom 40 år*, Tierp 1961, s. 28.
- 14 Protokoll SFS:s styrelsemöte 14–15/10 1933. SFS:s arkiv vol. A1:2. (RA).
- 15 Report submitted by M.L. Girard, secretary of the Departement of Culturel Co-operation. SFS:s arkiv vol. F1:4. (RA).
- 16 Protokoll SFS:s styrelsemöte 14–15/10 1933. SFS:s arkiv vol. A1:2. (RA).
- 17 Johansson, s. 28. Partiet upplöstes 1933.
- 18 Johansson t Carl C:s Bonde. Brev 22/7 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:5. (RA).
- 19 Deutscher Kreis des Weltstudentenwerks t SFS:s ordförande. Brev 21/7 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:5 (RA).
- 20 Nils Herlitz t legationsrådet Meyne. Brev 29/9 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:4 (RA).
- 21 Der Gesandte Dr Meynen t Professor Nils Herlitz. Brev 22/10 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:4 (RA).
- 22 Åke Thulstrup, *Med lock och pock. Tyska försök att påverka svensk opinion 1933–45*, Stockholm 1963, s. 157 f.
- 23 Thulstrup, s. 47.
- 24 Kappner t Johansson. Brev 22/7 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:4 (RA).
- 25 Thulstrup, s. 157.
- 26 Thulstrup, s. 267.
- 27 Erik Carlsson, *Sverige och tysk motståndsrörelse under andra världskriget*, Lund 1998, s. 355.
- 28 Birgitta Almgren, *Illusion und Wirklichkeit. Individuelle und kollektive Denkmuster in nationalsozialistischer Kulturpolitik und Germanistik in Schweden 1928–1945*, Stockholm 2001, s. 358 ff.
- 29 Almgren, s. 305.
- 30 Almgren, s. 377 ff.
- 31 Almgren, s. 381, not 290.
- 32 Almgren, s. 334.
- 33 Almgren, s. 366 f.
- 34 Almgren, s. 373, not 266.

BENGT ÅHSBERG

- 35 Protokoll SFS:s styrelsemöte 13–14 /9 1934. SFS:s arkiv vol. A:1 (RA).
- 36 Kappner t Johansson. Brev 22/7 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:5 (RA).
- 37 Johansson t Cramer. Brev 31/8 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:5 (RA).
- 38 Cramer t Johansson. Brev 3/9 och 7/9 1934; Johansson t Cramer. Brev 6/8 och 11/9 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:5 (RA).
- 39 Johansson t M. H. Schneebeli. Brev 25/9 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:5 (RA).
- 40 M. H. Schneebeli t Johansson. Brev 8/10 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:5 (RA).
- 41 Johansson t SFS:s styrelse. Rapport (konfidentiell) SFS:s arkiv vol. F1:3 (RA).
- 42 Johansson t Kappner. Brev 3/11 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:5 (RA).
- 43 Johansson t M. H. Schneebeli. Brev 25/9 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:5 (RA).
- 44 Johansson t Kappner. Brev 7/5 1935. SFS:s arkiv vol. E1B:8 (RA).
- 45 Johansson t SFS:s styrelse. Rapport (konfidentiell) 5/2 1935. SFS:s arkiv vol. F1:3 (RA).
- 46 *Nationalencyklopedin*, band 5, s. 316.
- 47 Johansson t SFS:s styrelse. Rapport (konfidentiell) 5/2 1935. SFS:s arkiv F1:3 (RA).
- 48 Protokoll SFS:s styrelse 9–10/2 1935. SFS:s arkiv vol. A1:2 (RA).
- 49 Johansson t SFS:s styrelse. Rapport (konfidentiell) 5/2 1935. SFS:s arkiv vol. F1:3 (RA).
- 50 Johansson t Kappner. Brev 26/4 och 7/5 1935. SFS:s arkiv vol. E1B:8 (RA).
- 51 Johansson t Kappner. Brev 26/4 1935. SFS:s arkiv vol. E1B:8 (RA).
- 52 Protokoll SFS:s styrelsemöte. 29/5 1935. SFS:s arkiv vol. A1:2 (RA).
- 53 Scharp t Johansson. Brev 10/5 1935. SFS:s arkiv vol. E1B:8 (RA).
- 54 Johansson t Kappner. Brev 7/5 1935. SFS:s arkiv vol. E1B:8 (RA).
- 55 Rapport till SFS:s styrelse från dess delegation vid ISS:s årskongress i Woudschuten i Nederländerna 26/7–2/8 1935. SFS:s arkiv vol. F1:6 (RA).
- 56 SFS:s notisblad september 1936. SFS:s arkiv vol. F1:6 (RA).
- 57 SFS: notisblad 1937. SFS:s arkiv vol. F1:9 (RA).
- 58 *Svensk uppslagsbok*, band 10.
- 59 Åhsberg, s. 163 och 291.
- 60 Erik Ekman, Rapport från Deutsch-Nordisches Studenttreffen i Rostock 21–25 juli 1932. SFS:s arkiv vol. 1A:21 (RA).
- 61 Danske Akademikers Nationalraad och Det Norske Studentersamfund t Vorstand der Deutschen Studentenschaft. Avskrift av brev 25/7 1932. SFS:s arkiv vol. E1A:21 (RA).
- 62 Erik Ekman. Rapport från Deutsch-Nordisches Studenttreffen i Rostock 21–25 juli 1932. SFS:s arkiv vol. 1A:21 (RA)
- 63 Protokoll SFS:s styrelsemöte 25/9 1932. SFS:s arkiv vol. A1:2 (RA).
- 64 Johansson t R. Schultze. Brev 1/4 1933. SFS:s arkiv vol. E1B:3 (RA).
- 65 N. P. Sørensen, *Studenterråd og Studenter 1912–1962*, Köpenhamn 1962, s 59.
- 66 Knut Langfeldt, ”To årtier fram til 1940”, i *Det Norske Studentersamfund gjennom 150 år*, Oslo 1963, s 278.
- 67 Harry Johansson, s 28.
- 68 Protokoll SFS:s styrelse 4–5/2, 1933. SFS:s arkiv vol. A1:2 (RA).

SVENSK-TYSKA STUDENTFÖRBINDELSER 1932–1939

- 69 Reinhold Schultze t Harry Johansson. Brev 29/3 1933. SFS:s arkiv vol. E1A:20 (RA).
- 70 Johansson t Reinhold Schultze. Brev 1/4 1933. SFS:s arkiv vol. E1B:3 (RA).
- 71 Kabinettsekreterare Carl Hamilton t Harry Johansson. Brev 26/5 1933. Med bilaga innehållande översatt avskrift av Leydenuniversitetets redogörelse för omständigheterna vid avbrytandet av studentkonferensen i Leyden. SFS:s arkiv vol. E1B:3 (RA).
- 72 Johansson till Hans Excellens Herr Ministern för utrikes ärenden R Sandler. Brev 19/4 1933. SFS:s arkiv vol. E1B:3 (RA).
- 73 Kabinettsekreterare Carl Hamilton t Harry Johansson. Brev 26/5 1933. Med bilaga innehållande översatt avskrift av Leydenuniversitetets redogörelse för omständigheterna vid avbrytandet av studentkonferensen i Leyden. SFS:s arkiv vol. E1B:3 (RA).
- 74 Sekreteraren i den nederländska ISS-kommittén t Harry Johansson. Brev 27/4 1933. SFS:s arkiv vol. E1B:3 (RA).
- 75 *Le Temps* 20/4 1933.
- 76 Johansson t Danske Studerendes Fællesraad. Brev 6/6 1933. SFS:s arkiv vol. E1B:3 (RA).
- 77 Danske Studerendes Fællesraad t Sveriges förenade studentkårer. Skrivelse 26/5 1933. SFS:s arkiv vol. E1B:3 (RA).
- 78 Johansson t Danske Studerendes Fællesraad. Brev 6/6 1933. SFS:s arkiv vol. E1B:3 (RA).
- 79 Cirkulär t SFS:s styrelsemedlemmar 30/6 1933. SFS:s arkiv vol. E1A:20 (RA).
- 80 Oredsson, s. 62 ff.
- 81 Protokoll SFS:s styrelsemöte 13–14/9 1934. SFS:s arkiv vol. A1:2 (RA).
- 82 Sverker Löf, Stockholms högskolas studentkår t SFS:s styrelse. Brev 6/11 1934; Gösta Knutsson Stockholms nations förste kurator t Uppsalas studentkårs direktion. Brev 28/9 1934; Uppsala studentkår t SFS:s styrelse. Brev 6/11 1934; Göteborgs högskolas studentkår t ordföranden i SFS. Brev 4/10 1934. SFS:s arkiv vol. F1:2 (RA).
- 83 Avskrift av odaterad skrivelse ang. utländska studenter i Sverige, författad av advokat Yngve Schartau, Stockholm. SFS:s arkiv vol. E1A:21 (RA).
- 84 Motion i Andra kammaren, nr 28, 1936.
- 85 Sammanställning av utländska studerande vid de högre läroanstalterna. SFS:s arkiv vol. F1:8 (RA)
- 86 SFS:s styrelse t riksdagens andra kammars första tillfälliga utskott. Remissvar 28/2 1936. SFS:s arkiv vol. F1:8 (RA).
- 87 *Andra laguskottets* utlåtande nr 53, 1936.
- 88 *Social-Demokraten* 2/1 1934.
- 89 *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 3/1 1934.
- 90 *Nationalencyklopedin*, band 14.
- 91 Oredsson, s 26.
- 92 Odaterad skrivelse utan adressat författad av Bernharad Ohling med anledning av anklagelserna mot honom för politisk verksamhet. SFS:s arkiv vol. E1B:4 (RA).
- 93 *Svensk Uppslagsbok*, band 7, s. 285.

BENGT ÅHSBERG

- 94 Odaterad skrivelse utan adressat författad av Bernhard Ohling med anledning av anklagelserna mot honom för politisk verksamhet. SFS:s arkiv vol. E1B:4 (RA).
- 95 Oredsson, s 121.
- 96 Thulstrup, s 157.
- 97 Odaterad skrivelse utan adressat författad av Bernhard Ohling med anledning av anklagelserna mot honom för politisk verksamhet. SFS:s arkiv vol. E1B:4 (RA)
- 98 Johansson t Hermann Kappner. Brev 17/6 1934. SFS:s arkiv vol. E1B:4 (RA)
- 99 SFS:s årsberättelser 1935. SFS:s arkiv vol. F1:6 (RA).
- 100 Protokoll SFS:s styrelsemöte 14–15/10 1933. SFS:s arkiv vol. A1:2 (RA).
- 101 Per-Olof Holmäng, *Idrott och utrikespolitik. Den svenska idrottsrörelsens internationella förbindelser 1919–1945*, Göteborg 1988; Åhsberg, s 42.
- 102 Thulstrup, passim.
- 103 Jarl Torbacke, ”Det kulturella släktskapets problematik. Carl Grimberg och Tyskland”, i Mats Bergquist, Alf W. Johansson & Krister Wahlbäck (red.), *Utrikespolitik och historia. Studier tillägnade Wilhelm M. Carlgren den 6 maj 1987*, Stockholm 1987, s 323.
- 104 Gunnar Richardson, *Beundran och fruktan. Sverige inför Tyskland 1940–1942*, Stockholm 1996, s 224.
- 105 Gustaf Petré, ”SFS under åren 1940–1945”, i *Sveriges Förenade Studentkårer genom 40 år*, Stockholm 1961, s. 35 ff.
- 106 För en utförligare redogörelse om SFS och det nordiska studentsamarbetet under krigsåren, se Bengt Åhsberg, ”Sveriges förenade studentkårer och det nordiska studentsamarbetet under andra världskriget”, i Lars M. Andersson, Fabian Persson, Peter Ullgren & Ulf Zander (red.), *På historiens slagfält. En festskrift tillägnad Sverker Oredsson*, Lund & Uppsala 2002, s. 185–213.